

UNIVERSITATEA DIN BUCUREȘTI
FACULTATEA DE LITERE ȘI FILOSOFIE

DIALECTOLOGIE ȘI FOLKLOR ROMANIC

I. A. CANDREA

ELEMENTELE LATINE
DISPĂRUTE DIN LIMBA ROMÂNĂ

— 1932 —

27 ianuar 1932.

După cum arată chiar titlul cursului, ne vom ocupa în lecțiunile de joi cu elementele de origine latină dispărute din limba română. Vom analiza, în primele două lecțiuni introductive, cauzele de natură generală care duc la dispariția diferitor cuvinte urmînd ca să vorbim de cauzele speciale (fiecărui cuvînt în parte) în lecțiunile următoare, cînd vom analiza — în ordine alfabetică — cuvintele de origine latină dispărute din limba noastră.

Examinînd cu atenție vocabularul latin păstrat în limbile romanice și comparîndu-l cu acela pe care ni-l oferă lexical român constatăm

dispariția din limba noastră a cel puțin 500-600 de cuvinte de origine latină.

Sînt numeroase cauzele care fac ca un cuvînt, sau o categorie de cuvinte —moștenite din moși-strămoși— să-și micșoreze vitalitatea și, apoi, să dispară —uneori numai dintr'o regiune, alteori din întregul cuprins al țării. Pentru multe din ele putem —cum vom vedea— găsi explicația dispariției, dar sînt destul de numeroase și a-cele despre a căror dispariție nu putem da nici o explicație, nu putem găsi nici o cauză. De ce, bunăoară, au dispărut lat. NUDUS și VACUUS,¹⁾ care au fost înlocuiți prin slav. gol, pe cînd pentru noțiunea contrarie s'a păstrat termenul de origine latină plin? De ce nu s'a păstrat lat. CATENA "lanț", care s'a păstrat în toate limbile

1. Într'un articol, "Tabù" în limbă, publicat în Omagiu lui I. Bianu, Buc., 1927, p. 76, căutam o explicație prin "tabù": "Cine știe—ziceam—dacă lat. VACUUS nu s'a pierdut în l. romîna din pricina credinței legate de mîna goală, de ieșirea în cale cu vasul gol etc."

romanice în afară de limba noastră în care a fost înlocuit cu lânt, împrumutat din sîrbește (lanae) sau din ungurește (lânc)? Putem cere admite că Romanii, veniți în părțile noastre —deveniți apoi Romîni—, nu s'au servit de acest obiect de primă necesitate pînă ce nu au venit în contact cu Sîrbi și Unguri? Continuînd cu seria cuvintelor dispărute, ne întrebăm de ce lat. COLLUS, înlocuit prin gît de origine slavică, nu a lăsat nici un reprezentant în limba romînă? S'ar putea deduce oare de aci că Romanii din peninsula balcanică nu au știut ce e "gîtul" sau au uitat cu timpul această parte a corpului?

Tot nelămurit ni se prezintă dispariția lat. GALLUS, înlocuit prin slav. cocoș, mai ales cînd ne gîndim că s'a păstrat cuvîntul găină din lat. GALLINA

Continuînd, de ce la un moment dat dispăre din romînă vechiul âsin* (<ASINUS), întrebuintat pînă în secolul al XVII-lea spre a fi înlocuit apoi cu forma

* Asin, care se întrebuintează azi însă cu accentul pe a doua silabă, este un neologism.

măgar?* De ce vechiul arbure (< ARBOREM), întrebuințat și el în textele vechi dispare spre a lăsa loc termenilor copac, lemn sau pom?

Iată întrebări, și ele ar putea fi înmulțite, cărorora filologul nu le poate da adeseori un răspuns mulțumitor. Cuvintele trăsesc, și multe din ele se învechesc ori dispar cu timpul. Care să fie cauza care provoacă această îmbolnăvire a cuvântului, care se termină adesea prin moarte? Nu se știe. Unii filologi o atribuie pur și simplu întâmplării și capriciului. Cuvintele adesea trăsesc multă vreme alături (cele vechi cu cele de o întrebuințare mai nouă). O luptă de distrugere se încinge între ele, și cel mai favorizat dintre ele învinge, condamnând pe adversar la peire. De ce însă cutare cuvânt se

* Originea cuvântului măgar e necunoscută. D.O. Denusianu, în cursul făcut în 1929-30 "Limba română în sec. al XVI-lea, Lexicul"; p. 85-87, crede într-o origine orientală. Comp. și alb. măgar.

** Arbore de azi e un neologism necunoscut de poporul de jos, exceptînd pe cei care au venit în contact cu școala etc.

bucură de mai multă favoare? Nimeni nu ar putea să răspundă. De ce vechiul timp este aproape excomunicat din limbă de către slavoul vreme?* De ce lat. unghi e condamnat peirei de către slavoul colț? În Bănat adînc nu se mai întrebuințează aproape, fiind înlocuit cu afund. Tot astfel în Bănat lat. femeie** e înlocuit cu mufere, iar puțin prin cîta sau o țîră etc.

Prin urmare, o mulțime de termeni care care dacă nu au dispărut încă cu desăvîrșire sînt condamnați peirei într'un viitor mai mult sau mai puțin apropiat.

Fără să mai continuăm cu exemple, care ar putea fi simțitor înmulțite și pentru care vă puteți adresa cursului "Limba română în sec. XVI-lea, Lexicul", făcut de d. Densusianu în 1929-30, studiului d. T. Papahagi, "Dispariții și suprapuneri lexicale"

* La Aromîni chiar a dispărut cu totul; apoi, în unele ținuturi abia se mai aude. În Bănat tîmp se întrebuințează numai cu înțelesul, meteorologic: "să dzia d-dzêu tîmp bun să rodziască bucatșile" de unde apoi, acela mai răspîndit de recoltă, rod: "Doamne azută la tîmp nou!".

** Pentru sensul Vechi, ca și pentru evoluția celui de azi cf. Uscărea Densusianu: Dict. etim.

(publicat în "Grai și suflet", III fasc.1 și IV, f.1), lucrării mele "Straturi de limbă și straturi de cultură", Buc., 1914 etc., zic, fără să mai continuăm, constatăm dispariția din limba noastră a unui însemnat număr de elemente de origine latină, dispariție căreia nu-i putem găsi cauzele.

Sînt însă cazuri în care o explicațiune a dispariției este posibilă.

Astfel: cînd un obiect, cunoscut de mai înainte sub o formă mai simplă, mai primitivă, se introduce de aiurea sub o formă mai perfecționată, se adoptă, odată cu obiectul introdus, și numirea străină a lui.

Un exemplu tipic, în această privință, ni-l oferă lat. ARATRUM "plug". La noi ARATRUM nu s'a păstrat (limbile romanice însă îl păstrează); dar el trebuie să fi fost cunoscut de Romani din peninsula balcanică și de vechi Romîni sub forma arat, așa cum îl mai găsim la Megleniți, pentru că e imposibil să

ne închipuim că Românii nu au cunoscut acest ustensil pînă ce au venit în contact cu Slavii, de la care au împrumutat cuvîntul de azi plug. E drept că Românii se îndeleticeau, în veacurile primitive ale existenței lor, aproape numai cu păstoritul. Agricultură însă nu le era necunoscută, deși o practicau pe o scară foarte restrînsă*. Pentru aceasta ei trebuiau să se servească de un "plug", de un instrument cu care să scormorească pămîntul și pe care, pînă la venirea Slavilor, trebuie să-l fi numit arat. Fără îndoială că acest arat avea o formă cu totul primitivă: era făcut dintr'un lemn încovoiat și terminat cu un fel de scobitură în formă de cîrlig, așa cum apare și azi la multe popoare primitive. Cînd însă agricultura a început să se prac-

* Dovada că agricultura era cunoscută de Romîni din cele mai vechi timpuri ne-o dă mulțimea de termeni de origine latină din sfera acestei ocupațiuni, care s'au păstrat în l. romînă: agru, cîmp, ara, arătură, arie, a semăna, semănătură, sămîntă, sapă, secere etc., precum și numeroasele numiri a produselor cîmpului: grîu, orz, secară, meiu, cîne-pă, pai, etc.

tice pe o scară mai întinsă, sub imboldul Slavilor, popor eminentemente agricol, acel arat primitiv a fost înlocuit cu plugul Slavilor, care s'a impus cu desăvârşire.

În această ordine de idei, amintim că tot Slavilor le datorim şi introducerea coasei, în locul micoi unelte întrebuinţate la recoltă secerea (<SICILEM), suicientă când e vorba de o întindere mică de sămănătură şi mai ales când e mînută de o femeie, dar cu totul insuficientă când e vorba de agricultură pe o scară mai întinsă.

Un alt exemplu, de aceeaşi natură, ni-l ofere dispariţia lat. MARTELLUS "ciocan de fier, mare şi lat", înlocuit prin slav. šekanŭ. Românii, în timpurile primitive, pentru construcţiile lor de lemn nu se serveau de cuie de fier, astfel că termenul latin CLAVUS, păstrat în toate limbile romanice (cf. W. Meyer-Lübke, Rom. Etym. Wört., 1984), a dispărut cu desăvârşire, păstrându-se numai cui < lat. CUNEUS

"pană de lemn, ic, cui de lemn". Pentru înfigerea acestor cuie de lemn ei se serviau de un ciocan de lemn, de maiu <lat.MALLEUM. Ciocanul de fier MARTELLUM, conservat în toate limbile romanice (cf.W.Meyer-Lübke,Rom.Étym.Wört.,5379),devenise la un moment dat cu totul necunoscut și astfel se și explică dispariția acestui termen din limba română. Cu timpul însă, când construcțiile au început să se perfecționeze și când cuiile de fier, piroanele (cf.pironă),au ajuns să fie întrebuințate, s'a simțit și necesitatea unui ciocan mai mare, mai greu, de fier cu care să fie bătute aceste cuie. S'a împrumutat atunci ca obiect čekanu-ul slavic și odată cu el și numele obiectului.

Prin urmare, o cauză care provoacă dispariția unor cuvinte vechi stă în introducerea unui obiect modificat, mai perfecționat, care alungînd vechiul obiect, mai simplu, mai primitiv, alungă și denumirea veche.

O altă cauză care provocă moartea unui cuvînt e-

ste dispariția obiectului sau ființei respective.

Un exemplu caracteristic, în această privință, ni-l ofere numele vestitului animal, cunoscut pînă în secolul al XVII-lea, al bourului. Că acest cuvînt a circulat în limba noastră sub forma buăr, sau bour (din lat. BUBALUM > buăr > buor > bour > boor > bor ca și NUBILUM > nuăr > nuor > nour > noor > nor) nu mai încapă nici o îndoială pentru că-l găsim bine reprezentat în toponimie (cf. cursul de anul trecut, Probleme de toponimie) precum și în recitativul copilăresc:

Melc, melc,
Codobelo,
Socate coarne boerești
.....

în care boerești e o diformare prin etimologie populară a adjectivului bouerești "ca ale bourului".

Astăzi acest termen nu se mai întrebuințează, pentru că odată cu animalul a dispărut și termenul care-l denumea.

Tot astfel, au dispărut, sau sînt pe cale de di-

spariție o mulțime de termeni privitori la îndeletniciri, îmbrăcăminte, greutate, monede care azi nu mai există. Cine mai pomenește azi de șoltuz, comis, duteă, sătrr etc.

Găsim, însă, o altă serie de cuvinte care, am putea zice, sînt condamnate peirei chiar de la naștere. Acestea sînt cuvintele prea scurte chiar la origire sau scurtate în urma prefacerilor fonetice, survenite ulterior. Nu e vorba aci de simple particole, de prepozițiuni, interjecțiuni sau conjuncțiuni, ci de cuvinte care exprimă noțiuni concrete, ca AVUS, *BABA, OLLA, LEVIS, IRE etc., care, devenind în romînește *au, *ba, *oa, *ie, i, se vor fi menținut oțăva vreme, dar au trebuit să dispară sub această formă.

Uneori intervine însă oțte un mijloc de a salva de peire oțte o formă de acestea, lungind-o printr'un sufix, sau în alt mod. Astfel *au s'a păstrat sub forma aug (care se aude în aromîină cu în-

telesul de "moș") și aușel "numele unei paseri mici de tot, cunoscută în știință sub numele de Aegithalus pendulinus". *ie s'a menținut sub forma diminutivă *ieusor, care, cînd nu era sub accent, a devenit iușor și apoi ușor, prin legături sintactice ca "mai iușor" etc. *oa a devenit oaă, refăcut din pluralul oaie < OLLAE, după cum *ba s'a păstrat sub forma pluralului analogic bale (cf. stea-stele, zi-zile, za-zale).

O altă cauză care provoacă dispariția unor cuvinte este o m o n i m i a .

S'a discutat mult asupra acestui factor de distrugere al cuvintelor într'o limbă și adeseori s'a exagerat rolul ei în această privință. Să vedem în ce constă rolul distrugător al omonimiei.

Cînd două cuvinte care nu au nici un raport etimologic între ele, dar care, în urma prefacerilor fonetice, ajung să aibă una și aceeași formă, cu toate că au înțelesuri diferite, ajung să ducă între

ele o luptă de distrugere și unul din ele trebuie să dispară.

Bunăcară, acel < ECCE+ILLUM a distrus pe *a-
cel < *aucel < AUCELLUS "pasăre", are (vb.) e cau-
 na dispariției lui *are < ALAE "aripi"; tot ast-
 fel au dispărut, din primul moment sau mai târziu,
 *cal < CALLUM "dătătură", calce < CALCEM "călcîi",
 *car < CARUS "scump", *sor < SOLUS "singur", *seca
 < SECARE "a tăia" etc., învinși de omonimii lor
cal < CADALLUS, calce < CALCET, car < GARRUM, sor <
 SOROR, seca < SIGCARE etc. Intru câț termeni di-
 spăruți din limba noastră se păstrează în mai
 toate limbile romanice, nu vedem alt motiv pentru
 care ar fi fost condamnați la peire numai în lim-
 ba română. Cînd ne gîndim însă ce confuziuni pu-
 teau aduce împărecheri de cuvinte ca: "pasărea
are are" (=are aripi), "să calce pe calce" (= pe
 călcîi), "am cumpărat un car car" (= car scump)
 etc., se explică ușor de ce poporul s'a văzut ne-

voit să renunțe cu timpul la unii termeni de felul acesta și să-i înlocuească cu alții care nu mai oferău același inconvenient.

Sînt unele cuvinte — și aceasta este o altă cauză de dispariție — care, nu se știe pentru ce motiv, călătoresc, migrează, trec granițele, fără să știe samă de piedecile ce li se ivesc în cale, ajung în niște locuri unde se întîlnesc cu alte forme, și sau se suprapun peste acestea, dînd naștere uneori la formațiuni hibride, sau se ciocnesc cu ele, se luptă, biruesc sau sînt biruite și pier ca și indivizii, fără a lăsa uneori nici o urmă de existența lor anterioară. (v. I. A. Candrea, Constatări în domeniul dialectologiei, p. 192).

Această constatare stă în legătură, în deosebi, cu împrumuturile de cuvinte din limbi străine. Dacă un popor, trăind în contact cu un alt popor, care întrebuințează pentru aceeași noțiune un termen mai expresiv, mai estetic etc., atunci cel din

tîi împrumută dela cel din urmă acest termen, întrebuintîndu-l alături de cel vechi, care însă, de la o vreme, dispăre fără urmă din limbă.

O altă cauză — asupra căreia m'am pronunțat printre cei dintîi — a dispariției cuvintelor este credința răspîndită pretutindeni că anumite lucruri, anumite animale, anumite noțiuni etc. sînt "tabù", adică nu le poți aminti numele, nu te poți atinge de ele fără ca să păcătuiești, fără ca să ți se întîmple ceva rău.

Cu această problemă m'am ocupat într'un articol, pe care l-am publicat în "Omăgiu lui I.Bianu" și, fiindcă acolo nu prea e accesibil, lecția viitoare vi-l voi citi.

*
* *
*

I.A.CANDREA: Elem.latine dispărute din l.romînă, 2

28 ianuar 1932.

"Cînd vorbești de lup, lupul e la ușe" e un proverb pe care-l întîlnim, fără nici o excepție, la toate popoarele din Europa*.

Această unanimitate e datorită credinței răspîndite pretutindeni că simpla evocare a numelui unui animal răufăcător, de rău augur, care-ți inspiră groază sau scîrbă, e deajuns ca să-l facă să apară imediat: "Il est imprudent de donner son nom véritable à un animal dangereux ou malfaisant; il pourrait entendre, même de loin, et accourir comme étant appelé.** Prononcer le nom du loup, c'est l'évoquer: il va vous appa-

* Reineberg-Düringsfeld, Sprichwörter der germanischen u. romanischen Sprachen, II, 392-394.

** P. Sébillot, Le Folk-Lore, Paris, 1913, p.160.

raître ou bien il viendra bientôt manger vos animaux*. Tot astfel, în credințele noastre: Nici odată să nu vorbești seara de lupi, nici să le zici măcar numele, că vin și-ți mîncă din vite**. Teama de a vedea apărînd lupul, vulpea, ursul, nevăstuica, iepurele, șoarecele, șarpele, broasca etc., cînd se pomenește numele lor, a determinat pe cei superstițioși din popor, atît în Europa, cît și aiurea, să evite, pe cît posibil, rostirea numelui lor. Și atunci cînd nevoia-i silește să vorbească de unul din aceste animale, îl designează cu cîte o numire figurată, metaforică, mai adesea eufemistică, cu gîndul de a-l îmbuna, de a-i capta bunăvoința.

Astfel, l u p u l e numit în Bretania kinos***, adică "cîine de noapte", iar Huțului din

* E. Rolland, Faune populaire de la France, 7, 76.

** Revista Ion Creangă, III, 44.

*** P. Sébillot, op. cit., III, 21.

Bucovina, male: "mititelul"*. Sașii din Ardeal nu îl pomenesc decât cu numirile de Buschkantor, die Nachtigall die Füllen frisst, der Buschhund, der grosse Buschräuber, der garstige, böszahnige Kerl, der Fuchs sein Herr Bruder etc.** In Silesia, cînd se vorbește de lup, trebuie denumit Gewürm "tîrîtoare", Ungeziefer "ginganie" sau Unflat "spurcăciune"^x, înt e ai după cum, la noi, nu e pomenit decât cu numirile de gadină, gavăt etc.

V u l p e a e designată, pe alocuri, în Franța, cu numirile de manjo-gali os^{xx} "mănîncă-găini", mon cousin^{xxx}, sau Bastien: Quand on va à la chasse au renard, il ne faut pas prononcer le mot "renard", on serait sûr de ne pas trouver cet animal. Quand on veut parler de lui, on l'appelle

* R.Fr.Kaindl Die Huzulen, p.103.

** J.Haltrich, Zur Volkskunde der siebenbürger Sachsen, Wien, 1855, p.7-8.

x P.Dreschler, Sitte, Brauch u. Volksglaube in Schlesien, I, 17.

xx Revue des langues romanes, 1884, p.69.

xxx Revue des traditions populaires, XX, 55.

Bastien*. Sașii din Ardeal pomonesc de vulpe numai cu termenii de: der im gelben Mantel, der Buschpfarer, der mit der Kehrrute, der mit dem Ofenwisch, der Schollentreter, der durchgrübelte Kerl, der Zaunumschleicher (J.Haltrich, op.cit., p.8).

U r s u l , moș Martin al noastru.e numit de popoarele dela nord de Laponi, de Finlandezi, de Samoiezi, de Suedezi etc., cu porecla de bunicul sau unchiașul și tot astfel îl numiau Cumanii și vechii Unguri. Deși slavicul medvŕdi "urs", propriu "mîncătorul de miere" e un termen figurat, care a înlocuit, pentru motivele arătate, termenul indo-european, unele popoare slavice îl evită și pe acesta, întrebuintînd de preferință alte numiri metaforice. Așa de pildă, Huțulii din Bucovina îl numesc wujko "unchiul" sau welykij "ăl mare" etc.(R.Fr.Kaindl, op.cit., p.103.).

Sașii din Ardeal îl poreclesc Buschherrgott, sau

* E.Rolland, op.cit.VIII, 113.

Buschkönig, Buschbassist, der in braunen Kotzen,
der im grauen Mantel, der alte kluge Mann etc.
 (J.Haltrich, op.cit., p.7).

N e v ă s t u i ȝ a , ale cărei isprăvi
 printre pasări sînt tot așa de pustiitoare ca
 și ale vulpii sau ale uliului și care, după cre-
 dința poporului, mușcă vitele de se umflă mor,
 a fost totdeauna un animal temut de cei dela țā-
 ră. Acestei împrejurări i se datorește faptul
 că, alături de mustela, numele latin al nevăstui-
 cei, păstrat numai în cîteva regiuni ale dome-
 niului romanic, poporul întrebuintează pretu-
 tindenii, pentru a o designa, cîte o altă numire
 metaforică*. Francezii o numesc belette "frumu-

*

"Partout on évite de prononcer le nom de la
 belette ou bien, on substitue, à son vrai nom,
 un nom aimable, caressant... Erasme dit quel-
 que part que, de son temps, on pensait que la
 chasse serait mauvaise si l'on prononçait le
 mot "belette". E.Rolland, op.cit. VII, 124.

"Man darf das Wiesel nicht beim Namen nennen,
 sonst verfolgt se den Menschen und bläst ihn
 an; man muss vielmehr zu sagen: schöns Din-
 gel, behüte Gott". Dr.Ad.Wuttke, Der deutsche
Völkerglaube der Gegenwart, Berlin, 1900, 126.

șica", Italianii îi zic donnola și Portugezii doninha "cuconiță", Spaniolii comadreja "nășica-cumetrița", Românii nevăstuică "nevestică", întocmai ca Bulgarii (nevēstulka) și Sîrbi (nevestica).

I e p u r e l e, a cărui întâlnire e socotită de rău augur, la mai toate popoarele, și al cărui nume, rostit de cineva, se crede că e pia-ză rea*, e designat din această pricină cu numirea de bî "cenușiul", pelaud, pelud "păroaul"; pé-nudo "picior gol" sau pé-descaus "desculțul"; în multe regiuni ale Franței. Sașii din Ardeal îl pomenesc cu denumirile de: der mit den Kurzschwanz, der dumme Junge, der Lehrjunge.

S o a r e c e l e, care face atîtea stricăciuni, e lovit de aceeași interdicțiune, în ce privește numele lui. "Dans le Gard, pendant la saison des vers-à-soie, au lieu d'appeler les * "Les pêcheurs d'Yport evitent de parler de lapin avant d'aller a la peche et ils ne rangent pas de cet animal, persuades que sa chair leur donnerait la guinge". P. Sebillot, op.cit. 21.

rata lous rats on ne doit les désigner que sous cette dénomination: aquelos bestios, ces bêtes". (P.Sebillot,op.cit.): "Man darf...die Mäuse nicht mit ihrem Namen nennen, sondern Bönlöper (Bodenläufer) oder Dinger sagen"(Adolf Wuttke,op.cit.).

Ș a r p e l e , a cărui mușcătură e atît de primejdioasă oamenilor și vitelor nu trebuie po-
menit cu numele lui, mai ales în anumite zile.

"Să nu zici șerpe în luna lui Martie,căci toată
vara îți iese în cale" (A.Gorovei, Credințe și

superstiții...,No.3693)."La Alexii, cînd pome-
nește cineva de șarpe,îl mușcă vara"(Sezătoarea,

an.III,50)."In ziua de Alexi Boji,nu se zice
șerpe, că vezi mulți șerpi, ci se zice pește".*

Cuprinși de aceeași teamă,Huțulii din Bucovina,
designează șarpele cu numirea de dowha (douha)

"lunga" și tot astfel țărani din Franța, vor-

bind de năpîrcă: "Les paysans superstitieux n'o-

* Ibid.,a.II,197.Comp.și S.Fl.Marian,Sărb.la Ro-
mîni,II,199: "(La Alexii)...șopîrlelor,șerpilor,
nu li se zice pe nume,ci li se zice gîngăni,că
dacă nu mușcă vitele".

sent pas appeler la couleuvre par son nom, c'est pour cela qu'ils l'appellent longo" (E. Rolland, op. cit., III, 37).

B r o a s c a . socotită la noi ca o unealtă a vrăjitoarelor și a cărei aparițiune fără veste într'o casă e considerată ca aducătoare de vrajbă, de farmece sau de boale, trebuie îmbunată, din această pricină, cu epitete măgulitoare. "Broastei să nu-i zici broască niciodată, să-i zici cal, căci ea își zice: "să fii tu tare ca calul" (El. Nic.-Voronca, Dat. și cred. pop. rom. p. 984). "De broască când vorbești noaptea, să nu-i spui pe nume, dar cal de apă, că e omul tare ca calul" (Ibid.). La Alexii... nu se numesc broaștele pe nume, adică broaște, ci le zic iepe (S. Fl. Marian, op. cit., II, 199). Unde e copil mic, noaptea să nu pomeniști cuvântul broască, dar să zici de cele patru ploicare, ori altfel, căci copilul noaptea nu poate dormi, tresare prin

somn. Dar dacă ai apucat a zice broască, atunci să spui îndată: "usturoiu copilului sub limbă"...că nu-i nimic*. Broaștei nu i se cade să-i zici broască, dar cucoană. Când le auzi întâi cîntînd zici: Cucoanele cîntă și ea îți zice: "Să fii frumoașă ca o cucoană" (Voronca, op.cit., 971). "In ziua de Sf. Alexie, poporenii din Cireș-Opaiț nu pomenesc numele gîngăniilor (d.e. broaște), ci la cele masculine le zic domni, și la cele feminine, doamne (S.Fl.Marian, op.cit., II, 198).

Mai sînt la diferite popoare, și alte nume de animale care nu trebuiesc rostite. Astfel: "En Imerina, il ne faut pas prononcer le nom du crocodile dans le voisinage d'une rivière. A bord, les pêcheurs d'Écosse ne devaient pas parler de cochon, de chien, de saumon; ceux de Malaisie ne donnent pas leurs noms aux oiseaux ou aux bêtes,

*Voronca, op.cit., p.985. — Aceeași credință o găsim la Sîrbi: Lingă un copil mic, nu e bine să pomenesti de broască. Aceluia care, din greșală, a rostit numele ei i se zice: "mască-ți urechile". Karadzici, Lexicon Serbico-germanico-latinum, p.159.

mais le nom générique d'animal, auquel ils ajoutent une onomatopée d'après son cri ou son gromement habituel" (P.Sébillot, Le Folk-lore, 160).

Dar nu numai numele unora din animale e lovit de "tabu", ci și acelea ale ființelor existente în imaginația poporului, a căror răutate ce le caracterizează s'ar putea deslănțui în mod cumplit asupra aceluia care le-ar pomeni adevăratul nume. Așa se explică nenumăratele denumiri cu care e poreclit dracul sau diavolul: Necuratul, Incornoratul, Pîrdalnicul, întunecatul, Spuroatul, Nefărtatul, Tartorul, Naiba, Uoiganul, Uoigă-l-crucea, Uoigă-l-întunerecul, Uoigă-l-tămîia, Uoigă-l-vedere, Uoigă-l-toaca, Cruce-de-aur-în-casă, Aghiută, Michidută, Mititelul, Neagă-rea, Han-Tătar, Cornea, Nodea etc.etc. La Aromâni: Atel-c'un-cior, Acolos'lä-hibă, Si-l-creapă numa etc.

Determinate de aceeași teamă sînt numirile acelor ființe din mitologia poporului care pri-

cinuesc ologeala și pe a căror răutate. caută să o îmbuneze prin epitetele cele mai măgulitoare. E vorba de "Ielele" sau "Dînsele" numite și Frumoașele, Frumușelele, Ale-frumoase, Ale-sfinte, Fetele cîmpului, Milostivele, Măestrelle, Soimanele, Vitezele etc.

Teama de a fi năpădit de boale. face ca și numele unora din acestea să fie lovite de "tabu". "În Mihalcea, se zice la friguri lelița: nu-i spun pe nume, căci se tem să nu-i scuture" (Voronca, op.cit., p.755). Rutenii le numesc tjitka "mătușica" sau pohanka "păgîna". In același fel se explică și numele diverselor abcese sau erupțiuni pe corp, ca abubă (=acea bubă pe care ne e teamă s'o pomenim), bube dulci, blîndă etc. Deasemenea și termenul de-dînsele pentru "ologeală" ca și expresiunile aboala, anevoia sau nevoia, alte-alea, ducă-se-pe-pustiu pentru epilepsie sau "boala copiilor" (Comp. numirile pentru epilepsie

la Ruteni nužda "nevoia", la Sîrbi, velika bolest "boala mare", la Albanezi, ajô e tokës "dînsa a pămîntului" etc.).

Precum se vede, sînt destul de numeroase cuvintele lovite de interdicție, și cine știe dacă, supunînd unei cercetări amănunțite întreg vocabularul limbei romîne, n'am găsi încă alți mulți termeni căzuți în desuetudine sau cu totul dispăruți din grai, din pricina fricei pe care o avea poporul de a-i rosti în anumite împrejurări.

E un fapt incontestabil că lat. SINISTER a fost înlocuit într'o parte a domeniului romanic, prin cîte o expresiune împrumutată din altă limbă sau printr'un termen metaforic numai din pricina superstițiunii înrădăcinate pretutindeni că tot ce se face cu mîna stîngă sau se întîmplă la stînga e de rău augur.

Cine știe dacă latinul VACUUS nu s'a pier-

* Rom. mîna stîngă și it. mano stanca "mîna obosită", fr. main gauche "mîna strivită" etc.

dut în limba romînă —unde a fost înlocuit cu slavoul gol,ou toate că, pentru noțiunea opusă s'a păstrat cuvîntul de origine latină, plin← din pricina credinței legate de mîna goală, de ieșirea în cale cu vasul gol etc. Nu s'ar putea oare interpreta în felul acesta și lipsa în limba romînă, a unor termeni de origine latină pentru boală, bolnav, avînd în vedere că noțiunile contrare —sănătate, sănătos← sînt exprimate prin cuvinte moștenite din latinește?

Dacă despre cuvintele acestea nu putem afirma nimic precis, despre unul însă avem siguranța deplină că s'a pierdut în toate limbile romanice ca termen "tabù". E vorba de lat.IGNIS "foc". Filologii au constatat numai că acest cuvînt latin s'a pierdut fără a lăsa nici o urmă în limbile romanice, fiind înlocuit pretutindeni prin termenul FOCUS "vatră", fără însă ca aceștia să fi căutat să explice cauzele care au contribuit la dispariția

lui IGNIS.

Credințele păstrate la Români, din timpurile cele mai vechi, privitoare la foc ne vor lămuri pe deplin în această privință și sînt de așa natură în cît vor convinge și pe cei mai sceptici de ce importanță capitală este studierea limbii în legătură cu folklorul. Iată ce găsim în bogatul repertoriu de credințe și superstiții publicat dna El. Niculiță-Voronca (op.cit., 1999) cu privire la foc:

"Focul e sfînt, e însuși Dumnezeu. Pe foc să nu-l blastămi, că blastămi pe Dumnezeu".

"Focul se mînie, cînd îi zici foc, căci el nu e focul acel rău mistuitor, ci numai o binefacere pentru oameni".

"Focului să nu-i zici foc. ci vatră. La Huțani, în munți, să te audă că zici foc, te-ar omorî. Ei numai vatră zic... Cînd vorbesc între o laltă, îi auzi: "Ai făcut vatră? Ce frumoasă va-

tră ai!

"Focului să nu-i zici foc, dar lumină. Când spui foc în Botoșani ți se răspunde: "Foc la Tătari, dar la noi lumină".

E un fapt arhi-cunoscut caracterul sacru al focului la popoarele primitive și la Indo-europeni, ca să mai fie nevoie să insistăm asupra acestei chestiuni.

Același "tabu" care a lovit de interdicție latinul IGNIS, căruia i s'a substituit în graiul poporului FOCUS, a lovit mai târziu, la rîndul lui, termenul foc, din limba romînă, căruia i s'a substituit, întocmai ca la poporul roman, termenul vatră. Intrebuintarea cuvîntului lumină pentru "foc" o întîlnim și la Grecii moderni, care au substituit vechiului *πῦρ* "foc" cuvîntul *φῶς* derivat din *φᾶς, φᾶτος* "lumină".

Iată, prin urmare, atîtea și atîtea împrejurări care duc la dispariția unor cuvinte dintr'o

limbă și trebuie să notăm că nu s'a spus încă ultimul cuvânt cu privire la cauzele nașterii și morții cuvintelor; un câmp nou, vast, de cercetări se deschide filologului, cercetări, care vor da poate rezultate surprinzătoare în această privință.

*
* * *

I.A.CANDREA: Elem.latine dispărute din l.română, 3

februar 1932.

Conduși de ideile generale arătate în lecțiunile trecute, vom interprinde cercetarea amănunțită a elementelor de origine latină azi dispăru-te din limbă. Vom vedea dacă dispariția cutărui sau cutărui cuvînt se datorește unuia din factorii analizați, sau se datorește altor împrejurări, speciale unui singur cuvînt sau unui număr cu totul restrîns de cuvinte.

Veți vedea, în cursul lecțiunilor, că adeseori sîntem puși în imposibilitate de a rezolva o problemă (fie o etimologie a unui cuvînt, fie dispariția "nemotivată" a altuia etc.), ceea ce nu ne împiedecă să emitem, în unele cazuri, anumite ipoteze. Necesitatea ipotezei în științe este de

importanță deosebită pentru că, în lipsă de mijloace directe de investigație, ea ne duce la diferite concluzii, care, ulterior, pot fi confirmate sau infirmate de fapte sau descoperiri nouă. Atâtea adevăruri științifice, astăzi unanim recunoscute, au avut la basă ipoteze. Ipoteza nu este numai un permis pe care și-l poate însuși omul de știință, ci este chiar o necesitate. Iată ce spuneam acum aproape 20 de ani, când am deschis cursul "Straturi de limbă și straturi de cultură" cu privire la ipoteză în filologie:

"Toate mijloacele de investigațiune trebuie să fie întrebuințate și epuizate de filolog, cărui nu-i este permis să se dea înapoi dela prima dificultate pe care o întâmpină.

Cercetarea celor mai vechi monumente de limbă, comparațiunea cu formele dialectale și cu cele din limbile înrudite trebuie să-l preocupe în primul rând. Fără aceste elemente, toate cercetările fi-

lologului nu vor ajunge la nici un rezultat temeinic, iar teoriile pe care le va emite vor fi numai simple bănueli fără nici o valoare științifică. Va putea însă formula și ipoteze pe care descoperirile ulterioare vor veni să le transforme în adevăruri științifice. O știință nu ar putea progresa fără să încerce ipoteze nouă.*

Vom urmări diferitele cuvinte dispărute din limbă în ordine alfabetică. Am fi putut urmări aceste elemente și din alt punct de vedere, anume: clasându-le după anumite categorii. Dar, această metodă e mai groasă și mai puțin practică în cazul de față încît am ales ordinea alfabetică.

O ultimă lămurire preliminară ar mai fi aceea că, în urmărirea diferitelor elemente dispărute, am apelat ← pentru formele romanice → la eminentul dicționar al limbilor romanice al lui W. Meyer-Lübke, Romanisches Etymologisches Wörterbuch, Heidelberg, 1924, pe care vă sfătuiesc să-l consultați și

* I.A.Candrea, Straturi de limbă și cultură.

Dv. cât mai des.

Lat. A C Ē T U M "otet", care s'a păstrat în toate limbile romanice (cf. it. aceto, veđl. akait, sp. acedo, port. azedo, vprov. azet, vfr. aisil etc.), nu a lăsat nici o urmă în limba română. În locul lui găsim în limba română numai în dialectul daco-român, otet din bg. ocet. De relevat că nici Aromânii, nici Megleno-românii nu cunosc acest termen de origine slavică. Pentru "otet" ei întrebunțează cuvântul puscă, lat. PUSCA, care apare astfel în Corpus Glossariorum Latinorum în locul lat. clasic POSCA și care însemna "amestec de apă cu otet".

Faptul că găsim acest termen sub forma lui latină la Aromâni și Megleniți ne face să credem că el a existat cândva și la Daco-români, dar, după ce am venit în contact cu Slavii, a dispărut ca atîția alți termeni din limba noastră. Deci, înainte de despărțirea Românilor în cele două mari grupe — Români de la nordul și Români de la sudul Dunărei —

singurul termen cunoscut pentru "oțet" era puscă, care, apoi, în nordul Dunărei, a fost înlocuit cu slavicul oțet.

Logic ar fi însă să ne întrebăm: de ce se întrebuința de Străromâni PUSOA și nu ACETUM? Răspunsul nu e prea greu de dat dacă ne gândim la felul de viață pe care îl duceau aceștia în timpurile vechi. Ducînd o viață păstorească, ei nu întrebuințau "oțetul făcut din vin sau esență", care se chema ACETUM, ci oțetul făcut din lapte sau jintiță înăcrită pe care probabil îl amestecau cu apă întocmai ca Romanii și pe care, ca și aceștia, îl numiau puscă. Tîrziu, cînd viața păstorească a cedat, încetul cu încetul, locul vieții agricole și cînd lipsa de jintiță sau zer care să se înăcorească a fost din ce în ce mai mare, au împrumutat odată cu noțiunea și termenul slavico.

Plausibilitatea explicațiunei e întărită și

de păstrarea termenului puscă la Aromîni, la care viața păstorească s'a păstrat pînă azi și la care, deci, prepararea puscăii era posibilă.

A C U T U S "ascuțit", ca și verbul A C U T I A R E "a ascuți", a dispărut din limba noastră, păstrîndu-se însă în toate limbile romanice (ACUTUS > it. acuto. fr. aigu. prov., cat. agut. sp., port. agudo etc.; ACUTIARE > it. aguzzare, log. akutare, fr. siguier. prov. aguzar. sp. aguzar. port. aguçar etc.).

În ce privește etimologia acestor două forme filologice au fost de părere că a ascuți < EX-CUTIARE "a da pe cute", un dervat din latinul vulgar CUS-CUTEM (lat. clas. COS-COTEM), însemnînd cute. În sprijinul acestei derivări se aduce port. amolar (< MOLA) "a ascuți".

Asemănarea între aceste două forme nu e bine aleasă pentru că amolar însemnează "a ascuți un obiect tăios (un cuțit etc.), a da pe

piatră", iar nu "a ascuți orice obiect, a face vîrf, a face "acutus".

Pe de altă parte, derivarea din EX-CUTIARE nu poate explica, din punct de vedere fonetic, forma romînească a ascuți. EX-CUTIARE ar fi trebuit să dea în romînește scuți (după cum: EX-CALDARE > scâlda, EX-CUTERE > scoate etc.).

Deci, pentru explicarea lui ascuți trebuie să plecăm dela un alt etimon. Am propus (Dict. etim.) pe lat. *EX-ACUTIRE (<EX-ACUTUS) care, prin trecerea lui x la s în silabă atonă și a lui e inițial la a dinaintea unei consoane simple, a devenit *asăcuti și apoi ascuți.

Din participiul trecut al acestui verb s'a născut adjectivul ascuțit (cf. vrom. adîncat "adînc" care deasemenea reprezintă participiul verbului ADUNCARE). Această nouă formațiune ascuțit, susținută și de vb. a ascuți, a alungat din limbă pe *acut (<ACUTUS), care trebuie să fi circulat în ve-

chime în limba română.

A E Q U A L I S "egal", păstrat în: it. uguale, vfr. ivel, prov. engal, sp., port. igual etc., a dispărut din limba noastră cu desăvîrșire — egal de astăzi este neologism.

Dispariția lui este explicabilă cînd ne gîndim că limba română mai cunoaște un termen cu un înțeles identic, anume asemenea (< ASSIMILIS) care era susținut de o bogată familie de cuvinte cu numeroase derivate: asemăna, asemănat etc.

A E R "aier" a dispărut din limba română, deoarece termenul pe care îl întrebuintăm astăzi e un neologism intrat de prea puțină vreme în limbă. În limbile romanice el e reprezentat prin: fr. air, vit. aire, friul. aver, prov., cat., sp. aire, port. ar.

De de a dispărut din limba noastră?

Pentru popor, "aierul" e o noțiune abstractă, pentru el nu e nici vizibil, nici tangibil. Pentru

a exprima aerul pe care îl respiră, poporul a spus totdeauna răsuflare, a trage sufletul etc.; aerului care se mișcă îi spune bcare, vînt etc., iar aerului de sus văzduh. Poporul nu a avut nevoie să exprime această noțiune abstractă pentru el și această lipsă de întrebuințare a adus cu sine și lipsa de întrebuințare a termenului. Când o noțiune nu se întrebuințează de popor nu se întrebuințează nici termenul care o denumește.

Dar, în facilitarea pierderii acestui termen din limbă a mai intervenit și un alt fapt. Dacă, în primele începuturi ale limbei române, acest termen se va fi întrebuințat atunci el s'a întrebuințat sub forma *are sau *arie din *AE-REA (> it.aria). Inșă, alături de acest are sau arie din AEREA în limba română se mai întrebuința și ari (dialectal și are) cu înțelesul de "loc de treerat" din lat. AREA-AM. Din ciocnirea acestor două forme omonime a trebuit să dispară

acea care era mai puțin întrebuințată și aceasta fără îndoială că era aceea care denumia "aerul".

Prin urmare, AER nu a lăsat nici o urmă în l. română pentru că nu a avut întrebuințare, sau a avut una cu totul redusă și pentru că forma normală *are < *AEREA a avut de luptat cu omonimul său arie < ARIA de care a fost biruit.

*
* *
*

4 februar, 1932.

Un alt cuvînt care ne miră de ce a dispărut din limba noastră este A E S T A S "vară", păstrat în it.istate, fr.été și prov.estat. Este păstrat, deci, numai în trei limbi romanice pentru că în celelalte găsim cîte un reprezentant al derivatului AESTIVUS (prov., cat.estiu, sp., port. estio).

La noi nu s'a păstrat nici AESTAS-TEM, nici AESTIVUS, în locul cărora găsim vară derivat lat. VER sub forma de plural neutru, VERA.

Aici trebuie să remarcăm că împărțirea anotimpurilor, la toate popoarele primitive sau cu o stare culturală inferioară, este foarte relativă. Pentru popor nu există decît două anotim-

puri: vara și iarna. Un țăran, întreat: cînd se face vară?, a răspuns: cînd om scăpa de iarnă. Deci, anotimpurile intermediare — primăvara și toamna — sînt omise. Acest lucru nu îl găsim numai la noi, ci și la alte popoare, la care deasemenea cele mai întrebuintate nume de anotimpuri sînt vara și iarna. Dovadă evidentă despre aceasta este faptul că celelalte două forme — primăvară și toamnă — diferă aproape în toate limbile romanice și, pe lîngă acestea, presintă și dificultăți fonetice în explicarea lor din etimoanele latine, ceea ce ne dovedește, cum vom vedea, că nu sînt cu totul de origine populară. Astfel, Francesul zice printemps din PRIMUM+TEMPUM. Noi zicem primăvară < lat.vulg.PRIMA+VERA etc.

Pentru "toamnă" greutățile fonetice sînt mai dificil de explicat. Lat.AUTUMNUS a dat, în limba noastră toamnă. Ne întrebăm însă de ce AU a dispărut și nu s'a păstrat ca a (cf.AUGUSTUS) agust,

AUSCULTARE)ascultare etc.)? De ce U>o (AUTUMNA) toamnă și nu tumnă, așa cum ar fi fost normal)? Explicația nu poate fi decât aceea pe care a dat-o Meyer-Lübke, anume că: AUTUMNUS e un cuvânt semi-savant, care a intrat mai târziu în limbă. Fără să mai intrăm în amănunte, amintim că în ce privește celelalte limbi romanice dificultățile fonetice sînt și mai mari.

Concluzia la care ne oprim este că poporul de jos întrebuințează mai ales numele a două anotimpuri, anume al verei și al iernei.

Dar, revenind, de ce nu s'a păstrat în limba noastră AESTAS-TEM și de ce a fost înlocuit cu VERA? În starea de astăzi a cercetărilor filologice nu putem da nici un răspuns satisfăcător acestei întrebări. Vă aduceți aminte că, în lecțiile introductive ale acestui curs, am spus că sînt atîtea cazuri în care dispariția unui cuvînt rămîne neexplicată. Spuneam că sînt atîtea

și atâtea probleme în fața cărora filologia nu poate da nici o explicație. Cuvîntul de care am vorbit intră în această categorie.

Aceeași imposibilitate de explicare ne oferă lat. A E T A S "vîrstă, etate". AETAS e reprezentat în toate limbile romanice (it. età, prov. cat. edat, vfr. ae, sp. edad, port. idade etc.); în limba noastră termenul latin e înlocuit cu slavul vîrstă. Dar, pînă la venirea Slavilor, ce termen vor fi întrebuințat Românii pentru denumirea noțiunii acesteia? Se prea poate ca, pînă la această epocă, să se fi întrebuințat o formă derivată din *AETA^{x)} care ar fi fost *ietă sau chiar *iată. Am fi îndrituiți să credem aceasta cu atît mai mult cu cît găsim și în albanesă un reprezentant al acestei forme, anume etë "vîrstă, răstimp". Am putea presupune, deci, că termenul

^{x)} Existența unei forme *AETA-AE, în latina vulgară, alături de AETAS-TEM, e posibilă (cf. SIC-CITAS-TEM, dar și SICCITA-AE).

*ietă sau *iată a circulat în limbă la un moment dat, dar a dispărut din cauza adv.iată. E o simplă presupunere asupra căreia viitorul se va pronunța. Până atunci trebuie să ne închinăm în fața constatărei că AETAS sau *AETA nu a lăsat nici o urmă în limba română, așa cum a lăsat în toate celelalte limbi romanice.

Am legat analiza cuvântului AETAS de AESTAS stricând întrucitva ordinea strict alfabetică, deoarece între ele trebuia să vorbim de A E S T I M A R E. Acest cuvânt s'a pierdut în limba română, păstrându-se în celelalte limbi romanice (cf. it.stimare, log.istimare, vfr.esimer, prov., cat. ojmar etc.). În latina vulgară AESTIMARE trebuie să fi fost foarte cunoscut pentru că numai astfel a putut influența pe clasicul BLASPHEMARE transformându-l în *BLASTEMARE din care derivă: rom. blestema, fr.blamer etc. Cu toate că era un cuvânt des întrebuințat în vulgară, el nu s'a pă-

strat în limba noastră. AESTIMARE ar fi trebuit să devie în română a stema. Motivul dispariției acestui cuvânt nu îl putem preciza; ne întrebăm, însă, nu cumva forma nestemată ("piatră nestemată" = "piatră neprețuită, scumpă de tot, pe care nu o poți, -prețui") e o urmă a lat. AESTIMARE ? E foarte probabil pentru că participiul vb. AESTIMARE trebuia să dea în românește stemat-ă, care se păstrează în expresia de mai sus ("piatră nestemată").

În introducere am arătat că una dintre cauzele care provoacă dispariția unor cuvinte este și omonimia (v. pag. 14) și am spus că atunci când două cuvinte care nu au nici un raport etimologic între ele, dar care, în urma prefacerilor fonetice, ajung să aibe una și aceeași formă, cu toate că au înțelesuri diferite, încep să ducă între ele o luptă de distrugere și unul din ele trebuie să dispară; am dat ca exemplu, între altele, pe lat. ALA "aripă"

care, devenind la plural *are, s'a întâlnit — în expresii ca "pasărea are are"= pasărea are aripi—ou vb. are (a avea). Din lupta ce s'a încins între ele are (<ALAE) a dispărut.

..In celelalte limbi romanice ALA s'a păstrat (cf. it,lg.ala, fr.aile, prov.,cat.,span. ala, vport. so etc.), la noi el a fost înlocuit cu *ALAPA "vînturătoare, aripă" care a dat în: rom. aripă, vfr.auve, fr.aube, prov. aubo, span.álaba, port. aba, cal.alapa etc.

ALA, însă, nu a dispărut cu desăvîrșire în l. romînă pentrucă se păstrează în subțioară < lat. compus SUB-ALA, care a înlocuit pe AXILLA "subțioară". SUB-ALA a devenit "suară căruia, cînd nu a mai fost înțeles ca "sub-aripă", i s'a mai adăugat un sub dînd naștere formei subsuară > sub-suară. Mai tîrziu această formă, prin etimologie populară cu subțire, a devenit subțioară = goful de subt brăț, la încheietura lui cu umărul.

Deci, ALA s'a pierdut în limba romînă sub forma lui simplă, dar s'a păstrat sub forma compusă subțioară < SUB-ALA.

Trecem la analizarea unui grup de cuvinte, despre care nu s'a spus aproape nimic pînă acum. E vorba de formele: *ALICUNUS (ALIQUIS+UNUS) /> it. alcuno, fr. aucun, vprov. alcun, span. alguno, port. algum/, ALIQUANDO /vlg. alicando, vs. alguaudre/, ALIQUEM /> span. alguien, port. alguem/; și ALIQUID /> eng. alk, friul. alk, vfr. auques, vprov. auques, sp., port. algo/, care în limba romînă însemnează "vre-unul", "oare-cînd", "oare-cine" și "oare-ce". Dar, nu acestea sînt formele normale din etimoanele latine amintite mai sus, pentru că ALICUNUS trebuia să dea *are-unul, ALIQUANDO > *are-cînd, ALIQUEM > *are-cine și ALIQUID > *are-ce. Aceste forme, asteriscate, trebuie să fi circulat odată în limba noastră, dar în cursul timpului ele au suferit diferite influențe,

care le-a schimbat forma inițială. Astfel, ele au fost influențate de forma vare (care se găsește și în albanesă) dându-ne forme ca vare-cine, vare-ce etc. Pe lângă aceasta a mai intervenit și influența lui oare (←HORA) dându-ne formele pe care le cunoaștem azi: oare-care, oare-cine etc. Deci, nu putem spune că formele latine nu au lăsat nici o urmă în limba română; ele sînt reprezentate în limba noastră însă nu sub formele originale intacte; ci —din cauza influențelor amintite—sub forme schimbate ca fonetism.

Un cuvînt care s'a păstrat în toate limbile romanice (fr. aimer, it. amare, prov., cat., sp., prt. amar etc), exceptînd romîna și sarda, este AMARE "a iubi". Care sînt cauzele care au făcut ca acest caracteristic cuvînt să dispară din limba noastră și să fie înlocuit cu o formă de origine slavă? Pentru că AMARE avea o circulație vie în latina vulgară și pentru că nu ne putem închipui că sen-

timentul, pe care îl exprimă această formă nu va fi fost cunoscut de strămoșii noștri, trebuie să admitem că AMARE a circulat în limba noastră un timp oare-care și apoi a dispărut, înlocuit fiind cu slavicul a iubi < ljubiti. Pricina dispariției acestei forme trebuie căutată, ea și pentru alte forme, în omonimie. Am "iubesc" (<AMO), înfruntându-se cu vb.ajutător am (a avea), care avea o circulație mai întinsă, a dispărut din limba noastră. x)

Un cuvânt tot din familia lui AMARE este și AMOR-EM, bine păstrat în limbile romanice (> it. amore, eng. amur, fr. amour, prov., cat., sp., port. amor) și dispărut în limba noastră, în care a fost înlocuit cu sl. dragoste. Explicarea pierderii acestui cuvânt nu e tocmai grea dacă ne gândim la trecutul poporului nostru. AMOR, ca și amare de altfel, au circulat în limba noastră până ce am venit în contact cu Slavii. Cum a-

x) Vezi și T. Papahagi, Dispariții și suprapuneri lexicale, I, în "Grai și suflet" v. III, f. I, p. 84.

cești termeni erau întrebuințați mai ales de femei și cum în acea vreme căsătoriile între Români și Slavi erau foarte dese e ușor de înțeles de ce termenii latini au fost înlocuiți cu alții de origine slavă.

Un cuvânt asupra dispariției căruia nu putem spune prea multe este lat. AMĪCUS (>it. amiço-a, log. amigu-a, eng. amih-ia, fr. ami-ie, span., port. amigo-a etc.). În limba română cuvântul a dispărut. Dl. Caracostea crede că el ar fi reprezentat prin adj. mio; dsa e de părere că ANICUS ar fi dat mio (cf. ANIMALIA > nămaie) plecând dela construcții ca "mica mea" = prietena mea (cf. fr. "ma amie"), care exprima un sentiment de delicatețe, de gingășie, de micime. Cum nu văd nici o relațiune între noțiunea de mio și cea de prieten, nu pot împărtăși explicația sugerată de dl. Caracostea, ci mă opresc deocamdată tot la cea propusă de

dl.Densusianu (Hist.l.roum.I,201) care derivă pe mic din grec.mik(k)os.

Deci, AMICUS nu a lăsat nici o urmă în limba noastră. Cu siguranță că AMICUS a existat în latina balcanică și e posibil să fi circulat și în stră-română dar să fi dispărut tocmai din cauza adj. mic cu care devenise omonim.

Incheiem lecția de azi cu un cuvânt a cărui dispariție se poate explica ușor. E vorba de AMPLUS, păstrat în it.ampio, log.ampru, eng.ampel, fr.prov.,cat.ample, span.port.ancho.AMPLUS trebuia să dea în românește *împlu care, întâlnindu-se cu împlu din IMPLEO, a dispărut.

+

+ +

x) Dovadă că îl găsim în albanesă sub forma mik.

11 februar, 1932.

Un cuvânt a cărui dispariție rămâne ne-explicată este A M P U L L A (>it.ampulla,fr.ampoule, log.ampudda,veng.ampiolla, prov.ampolla, span.ampolla, port.empola). In limba română AMPULLA trebuia să devie *împuă. După cum am spus, cuvântul a dispărut și nu putem să ne explicăm de ce. Deci îl trecem în categoria cuvintelor a căror dispariție nu se poate explica.

Tot în seria cuvintelor a căror dispariție nu poate fi explicată intră și lat. A N A S - T E M "rață". In limbile romanice el e bine reprezentat (eng.anda,vfr.ane, prov.

(a.) nedo, aledo, cat. aneda, anada, span. anade, port. adem etc.),^{x)} exceptînd limba romînă în care s'a pierdut. În ce privește dispariția lui, nu putem presupune că a dispărut pentrucă pasărea aceasta nu ar fi existat în părțile noastre; pasărea este cunoscută de toate popoarele romani-ce, precum și de toate popoarele care ne înconjoară (o găsim la Albanesi sub forma roș, la Sîrbi raca, la Unguri récze etc.) și ea trebuie să fi fost cunoscută și de Romîni. De ce a dispărut termenul latin care designa această noțiune precisă, cum am spus, nu știm, după cum nu știm nici etimologia cuvîntului rață, care a înlocuit în limba noastră pe ANAS.

Profesorul Burlă, răpoat de mult, își făcuse un nume de glorie —mereu ridiculizat de filologi— prin explicația pe care a vrut să o

x) Sub altă formă, *ANĪTRA —neatestată, dar care a trebuit să existe— găsim în: it. ána-tra, ánitra, ven. ánera, etc.

dea cuvîntului rață în limba romînă. Într'un articol, publicat în "Convorbiri literare" a căutat să dovedească că rom. rață reprezintă pe ANAS-TEM, sub forma adjectivală ANATEA. Derivarea pe care o propunea el era următoarea: ANATEA trebuia să devie *anață, apoi, prin rotacisarea lui -n- intervocalic, arață, care a devenit rață, prin căderea lui a- inițial, ca și în ANIMALIA > nămaie etc.

Etimologia propusă de Burlă merită într'adevăr să fie ridiculizată, pentru că se neglijează cîteva fapte elementare de fonetică și istorie a limbei noastre. Astfel nu putem admite că derivarea lui rață din ANATEA a trecut și printr'o fază cu -n- intervocalic rotacisat (arață < anață) pentru că fenomenul rotacismului nu se găsește în tot domeniul românesc, ci numai în cîteva regiuni și pentru că nu avem cuvinte care să fie rotacisate și

în forma aceasta să le găsim pe întreg domeniul românesc; astfel, dacă forma inimă o găsim irimă, deci sub formă rotacisată, nu o găsim decât în regiunile rotacisante și în câteva texte vechi, iar nu în întregul domeniu românesc, cu alte cuvinte, forma rotacisată nu s'a generalizat în limba română.

Apoi, în derivarea lui arăță din anață nu avem de a face nici cu un caz de disimilație consonantică, așa cum avem în mărunt < mărunut < mănut < MINUTUS sau în cărunt < *cărunut < cănut < CANUTUS, pentru că acest cuvânt nu conține doi n, dintre care unul să fi disimilat pe celălalt.

Teoria lui Burlă nu poate fi admisă și pentru motivul că atunci când un a- inițial e urmat de -n sau -r foarte adesea acest a- inițial cade (cf. ANIMALIA > nămaie etc) deci, ANATEA ar fi trebuit să dea *nață și atunci

n, ne mai găsindu-se în poziție intervocalică, nu putea să fie rotacisat.

Iată, prin urmare, atâtea motive care fac ca teoria lui Burlă să nu poată fi admisă.

Care e atunci etimologia formei rață?

Dela început trebuie să vă spun că în această privință s'au pronunțat foarte puțini. Am încercat și eu o explicație, pe care nu am publicat-o nicăieri și pe care v-o comunic dv. acum cu titlul de ipotesă care, ca orice ipotesă, poate fi admisă sau nu.

În explicarea rom. rață am plecat dela albanesul rosë, care are aceeași semnificație. E știut că adeseori un s din albanesă corespunde unui ș din limba română (cf. PUTEM > alb. pus, rom. puș etc.). Deci, s din alb. rosë, represintă pe un T+yod latin. Apoi, ë represintă un -a final latin, iar o poate să devie dintr'un E lung, după cum arată MELUM > MĒLA > alb. molë. În

acest oas alb. roș ar reprezenta o formă ne-
 atestată *RETIA, care trebuie să fie și etimo-
 nul romînescului rață.

Să vedem dacă RETIA putea da în limba ro-
 mînă rață. RETIA ar fi dat *reată, în care r
 inițial vibrant a redus diftongul ea la ă (cf.
reauă > raună). Existența unei forme intermedia-
 re reată poate fi dovedită și de pluralul re-
țe (o rață, două rețe) care se aude azi dialec-
 tal și chiar de forma reată care, mi se pare,
 se aude în Moldova. Un argument în plus despre
 existența unei forme reată ni-l oferă formele
 săsești Rätsche și Retschente, care desigua-
 ză "o specie de rațe" și care sînt, fără îndo-
 ială împrumutate din limba noastră, atunci cînd
 se pronunța reată.

Prin urmare, din punct de vedere fonetic,
 atît rosi cît și rață reproduc foarte bine
 pe *RETIA.

Dar, perfecta concordanță fonetică nu e de ajuns. Trebuie să vedem dacă și din punct de vedere al sensului ros și rață pot deriva din RETIA. Ce să fie acest RETIA?

M'am gândit dacă nu cumva am avea de a face cu o rasă specială de rațe, venite din Reția, căreia să i se fi zis la început ANAS RETIA "rață retică, rață din Reția". Din acest ANAS RETIA substantivul, ANAS, ar fi dispărut cu timpul și ar fi rămas numai adjectivul, RETIA, ca și în MUS PONTICUS, din care iarăși a rămas numai adjectivul daș ca și în MELA PERSICA "mere din Persia", din care a rămas numai PERSICA, dînd în romînește piersecă.

Prin urmare, RETIA, la început adjectiv-opitet pe lângă ANAS, a ajuns să designeze singur noțiunea pe care o designa ANAS RETIA. În acest fel alb. ros și rom. rață ar reproduce foarte bine, atât ca sens cît și ca fonetic,

pe RETIA, la care m'am oprit.

Trebue să mai amintesc că formele slave, raca, reca etc., sînt împrumutate din limba noastră, iar noi am împrumutat pe rață de la ei.

Trecem la alt cuvînt, anume la ANGUILLA "țipar", păstrat în: it. anguilla, vegl. angiola, log. ambidda, friul. anzile, fr. anguille, span. anguila, port. enguia, *ANGUILA etc. Dacă s'ar fi păstrat și la noi ar fi trebuit să avem *înghie sau *înghiră, pentrucă în limbile romnice e derivat cînd din ANGUILLA, cînd din *ANGUILA. Dar, nici una din aceste forme nu e cunoscută de limba romînă, în care găsim țipar, a cărui origine e necunoscută.

Explicația dispariției acestui cuvînt nu e greu de dat și eu am dat-o, cred pentru prima dată, acum 19 ani în cursul de deschidere ce l-am ținut la această facultate în calitate de conferențiar. Iată ce spuneam atunci:

"Afară de termenul generic pește și deriva-tele lui, pescar, pescos, nici unul, absolut nici unul din cuvintele cu care se denumiau diferitele specii de pești la Romani, nu s'a păstrat în limba română. (Nu ne vom ocupa de numiri ca porcușor, fusar, albișor, ochiană etc., care sînt derivate tîrzii și sinonime cu alte numiri de pești de origine slavică).

Faptul acesta, de a cărui importanță, cred, nu se va îndoii nimeni, a trecut totuși neobservat pînă acum! Si totuși Romanii, atît cei din clasa avută, cît și cei săraci, se hrăneau cu pește și știau de sigur să distingă o specie de alta. Pliniu (IX,16) cunoaște 74 de feluri de pești: "Piscium sunt species septuaginta quatuor, praeter crustis intecta, quae sunt triginta". Ce e dreptul, nu toate numirile înșirate de Pliniu erau cunoscute de popor, dar o bună parte s'a păstrat la mai toa-

te popoarele romanice dinⁿ Occident.

Ceva mai mult, nici o unealtă de pescuit nu poartă un nume de origine latină. De aci, oare concluziunea că Romanii din Peninsula balcanică n'au pescuit nici odată? Nu, de sigur. Stabilindu-se însă în locuri muntoase, departe de mare, departe de Dunăre (al cărui nume Danubius sau Ister l-au uitat cu timpul), departe de gurile sau de cursul unui râu mai mare, ocupându-se mai ales cu creșterea vitelor, ceea ce îi silia de multe ori să se miște din loc în loc spre a căuta pășuni mai îmbelșugate, au neglijat într'atît această activitate în cît cu timpul au uitat toată terminologia privitoare la pești și pescuit. Abia mai târziu, cînd viața lor a devenit cu totul sedentară, au făcut din nou cunoștință cu termenii care designau diferitele specii de pești sau diverse-

I.A.CANDREA: Elem.latine dispărute din l.rom., 5

le unelte întrebuințate la pescuit, dar acești termeni nu mai erau de origine latină, ci slavă, căci Slavi erau aceia pe care i-au cunoscut în părțile dela șes." (I.A.Candrea: Straturi de limbă și straturi de cultură..., pag.16-17).

Deci, și ANGUÏLLA s'a pierdut în limba română, ca atîția alți termeni privitori la pescuit, înlocuit fiind cu țipar, a cărui origine, cum am spus, nu o cunoaștem.

A P I S "albină", reprezentat în limbile romanice prin it. ape, vegl. yuopa, friul. af, vfr. ef (dialectal e), prov. ap etc., s'a pierdut în limba noastră, în care ar fi trebuit să avem *ape, un cuvînt prea scurt care probabil — și subliniez pe acest probabil— să fi dispărut tocmai din cauza scurtimei lui. Am fi îndrituiți să credem aceasta cu atît mai mult cu cît și în alte limbi romanice, în care derivatul lui APIS este prea scurt, se întrebuințează

alte forme; de pildă în francesă se spune mouche à miel și abeille < APICULA (> prov. abelha, span. abeja, port. abelha etc.). Ne întrebăm însă, de ce nu s'a păstrat și la noi un derivat al formei APICULA, așa cum s'a păstrat în celelalte limbi romanice și de ce, pe de altă parte, la noi s'a păstrat un alt termen latinesc^{x)} Sînt întrebări subtile, cărora nu le putem da un răspuns satisfăcător.

Un lucru e cert: albinele au fost totdeauna cunoscute de Romîni. Se vorbește chiar că și Dacii se îndeletniceau cu cultura albinelor; mierea din Dacia era cunoscută și foarte căutată. Pe de altă parte, Țările romînești erau foarte cunoscute prin mierea ce o produceau; marca județului Mehedinți este un stup de albine; Turcii

x) Albină derivă din ALVINA (MUSCA ALVINA "muscă de stup", în care adjectivul s'a substituit substantivului ca și în MELA PERSICA (v. pag. 62).

cumpărau sau luau ca biruri miere din Țara românească, pentru a îndești cerințele Sтамbulului etc. Deci, insecta care produce mierea era cunoscută de Români și nu știm de APIS, termenul latin care o designa, a dispărut.

Albanesa, care în atâtea cazuri ne vine în ajutor pentru explicarea unor forme, aici nu ne dă nici un punct de sprijin, deoarece błetș nu derivă nici din APIS, nici din ALVINA. În ce privește originea formei albanese, Gustaw Meyer, cel mai de seamă cercetător al limbii albanese, a propus ca punct de plecare pe *APETTA, un derivat al formei APIS+suf.ETTA. G.Meyer a uitat însă că sufuxele -ETTUS-A, -ITTUS-A sînt specific galice și ele apar numai în regiunile în care Galii au putut să-și întindă influența. Pe lângă aceasta *APETTA, din punct de vedere fonetic nu ar fi putut da niciodată błetș, ci *pețș sau *pletș.

În afară de această etimologie nu s'a mai prăpșit alta, deși adevăratul etimon nu era greu de găsit. În grecește avem forma melitta din care, după toate legile fonetice ale limbii albanese, a derivat *m'letë, mb'letë, b'letë (cf. m'rearë, mb'reanë, b'reanë).

Vedeți, așa dar, că nu era prea greu să se dea această etimologie, pe care eu o dau pentru întâia oară.

Trecem la un nume de plantă, la A P I U M "țelină", dispărut din limba noastră, dar păstrat foarte bine în celelalte limbi romanice: it. appio, fr. ache, prov., cat. api, span. apio, port. aipo^x). După cum în portugheză, APIUM a dat aipo tot așa în românește trebuia să dea *aip.

x) De remarcat forma aipo rentruică găsim aici același fenomen fonetic pe care îl găsim și în l. română în forme ca: cuib < CUBITUM, scaibă < SCABIA, etc., adică trecerea yod-ului înaintea consoanei.

Pentru a ne explica de ce a dispărut lat APIUM din limba noastră, trebuie să ne gândim la viața din trecut a Românilor. E pe deplin dovedit că, în primele începuturi ale formației sale, poporul românesc a dus o viață păstorească, deci pe locuri înalte, păduroase și muntoase. Ori, în aceste locuri noțiunea pe care o exprima APIUM nu se găsea și era normal ca, în cursul timpului, denumirea să se piardă. Atunci când Românii s'au coborât la șes și au întâlnit iarăși noțiunea a cărei denumire o uitaseră, atunci au designat această noțiune cu termenul cu care o designau și Slavii cu care ei au venit în contact; deci, în loc de un derivat din APIUM Românii au împrumutat dela Slavi pe țelină pentru a denumi "pământul ce nu s'a lucrat încă sau care s'a lăsat mulți ani nearat".

A P P E L L A R E (>it. appellare, fr. appeler, prov. apelar, port. appellar, log. ap-

peddare^{x)} etc.) nu a lăsat nici o urmă în limba română.

Dispariția lui APPELLARE din limba noastră se crede că s'ar datora prea multor cuvinte ce aveau aceeași noțiune, dintre care cel mai expresiv era a chema < CLAMARE. Între sensul lui CLAMARE și cel al lui APPELLARE este o deosebire de nuanțe care ne duce la explicarea dispariției acestuia din urmă. CLAMARE înseamnă "a chema cu glas tare, a striga din depărtare", iar APPELLARE "a chema pe cineva, a numi, cu glas obișnuit, nu cu glas tare". Dacă ținem seamă de vechea ocupație a Românilor, ușor ne dăm seama că pentru cioban a chema pe cineva însemna a striga în gura mare, cu glas tare, ca să se audă de pe un munte pe celalalt. Și cum în cele mai multe cazuri el avea nevoie să strige tare, iar nu numai

x) În logodoresă ll este înlocuit cu sunetul, notat de filologi, dd, care e un sunet intermediar între l și d și care se pronunță lă - fiind vârful limbii spre pronunțarea lui l.

să cheme cu glas obișnuit (APPELLARE), nu e tocmai greu de presupus că CLAMARE, printr'o întrebuintare mai deasă sau chiar unică, să fi izgonit pe APPELLARE din limbă.

x

x x

18 februar, 1932.

Un alt verb care a dispărut fără a lăsa vre-o urmă în limba noastră este A P P O - D I A R E "a rezema", păstrat în toate limbile romanice (it. appoggiare, eng. pozzar, cat. apuiar, fr. appuyer, prov. apoiar, span. apoyar, port. apoiar).

Fără să putem găsi explicația, constatăm numai că APPODIARE a dispărut din limba noastră, înlocit fiind cu a rezema, a cărui origine nu e cunoscută. Faptul că în aromână îl găsim sub forma aradzim, deci cu dz în loc de z ne face să înlăturăm orice etimon slav, pentru că în nici un cuvânt de origine slavică nu găsim z > dz. De aseme-

nea trebuie înlăturat etimonul *REDIMARE, în care Ĭ, fiind scurt, nu putea altera pe D în Z; *REDIMARE ar fi trebuit să dea *readăma, iar nu rezima sau răzima.

Cuvîntul e fără îndoială mai vechi decît influența slavă; el poate să fie sau authton sau latin, dar nu-i cunoaștem încă etimonul.

Vom trece la analiza unui cuvînt, care deși nu intră în categoria cuvintelor pe care ne-am propus să le studiem, merită totuși să ne oprim asupra lui pentru diversele interpretări pe care le ridică. Este vorba de cuvîntul rîie derivat din lat. ARANEA "paiangen" (>it.(a)ragna, vfr. araigne, prov. aranha, cat. aranya, sp. araña, port. aranha). Din punct de vedere fonetic derivarea lui rîie din ARANEA nu presintă nici o dificultate, pentru că ARANEA trebuia să dea, în mod normal, arîie (așa cum îl găsim în aromîină) și apoi rîie.

Dar nu fonetismul ne interesează aci, ci sensul. Intr'adevăr, ce legătură poate să fie între "paiangen" și "rîie" și cum din sensul de "paiangen" s'a dezvoltat cel de "rîie"?

Probabil că sensului de „păiengen”, pe care l-a avut la început ARANEA, i s'a adăugat mai târziu și sensul de "păienjeniș". Casurile de acest fel sînt destul de numeroase: MUS ARANEUS, care la început însemna numai "cîrțiță" a ajuns să denumiască, mai târziu, și grămejoarele de pămînt pe care le scotea afară cîrțiță, după cum slavicul раc a ajuns să însemneze, mai târziu și boala numită "cancer".

Deci, e posibil ca sensului inițial al lui ARANEA, acela de "paiangen" să i se fi adăugat și înțelesul de „păienjeniș” și apoi cuvîntul să fi ajuns să designeze și "erupția pielii", care seamănă cu păienjenișul, cu pînzele de păiengen.

E posibil, e ipotetic, dar e mai plausibil

să fi intervenit un alt factor care să fi făcut legătura între "păiangen" și "rîie".

În latina vulgară trebuie să fi existat un cuvînt, care deși nu e atestat de nici un scriitor latin, de vre-o inscripție, sau de vre-un text medieval, trebuie să fi existat pentrucă e cerut de toate limbile romanice, afară de limba romînă. E vorba de forma *RONIA (ȳit. rogna, fr. rogne, log. rundza, eng. ruonga, prov. ronha, cat. ronya, sp. rona, port. ronha), spre care ne conduc toate derivatele romanice amintite.

Între cuvîntul *RONIA "rîie" și ARANEA "păiangen, păiengeniş" s'a produs o încrucişare în ce priveşte înţelesurile în sensul că înţelesul unuia din cuvinte s'a substituit înţelesului celuilalt, făcînd să dispară în acelaşi timp și cuvîntul al cărui sens s'a substituit; cu alte cuvinte, înţelesul lui *RONEA "rîie" s'a transmis lui ARANEA "paiangen", făcînd ca, pentru J.

română, ARANEA să însemne și "păiangen" și "rîie", și, în același timp, făcînd ca *RONEA să dispară. Prin urmare, s'a păstrat ARANEA, dar cu înțelesul lui *RONEA.

Il găsim însă păstrat și cu înțelesul primitiv într'un derivat din MUS ARANEUS, -UM "cîrtiță", care a dat în romînește moșoroi, mușoroi sau mușuroi. Din punct de vedere fonic MUS ARANEUM a devenit *musărînu, de unde, prin amestecul sufixului -onu și prin influența lui RONEA —care trebuie să fi existat în mintea poporului cînd acest MUS ARANEUM s'a dezvoltat în limba romînă— a devenit *musăronu; apoi, prin asimilarea vocalelor pe de o parte, pe de altă parte prin influența cuvintelor mușuna, mușina, forma normală —musăronu— s'a alterat în diverse moduri, dînd naștere la numeroase forme (băn. moșoron, mușuron, mold:trans. mușinoi, moșinoi, moșunoi, mușunoi etc.—N în loc de R

din mușinoi etc. se poate explica sau prin influența aceluiași verbe (mișuna, mușina), sau printr'o asimilațiune cu -n- din sufixul -on-, care trebuie să se fi produs atunci cînd se roștia în-că *mușiron.

Cît privește sensul, observăm întîi că termenul latin s'a aplicat "cîrțiței", deci animalului care trăește sub pămînt și sapă niște galerii subterane, aruncînd pămîntul deasupra; mai tîrziu, prin influența lat. MESSIO-ONEM (>*MESSIONARE > mișuna, mușina —cf. Candrea-Densusianu. o., Dicț. etim., 1141—) "seceriș, adunătură de bucate, de provizii", numele animalului s'a dat și grămejoarelor de pămînt pe care le formează prin asvîrlirea afară a pămîntului ce-l sapă dedesupt. Cu timpul, mușuroi s'a aplicat mai pretutîndeni grămejoarelor de pămînt, păstrîndu-se pentru numirea animalului cuvintele "cîrțiță" sau "sobol".

Prin urmare, avem de a face aci cu în-crucii-

șeri, cu influențe reciproce între două sau mai multe forme, atît ca fonetism cît și ca sens.

Revenind la cuvintele care au dispărut din limba romînă, păstrîndu-se în celelalte limbi romanice, ne vom ocupa de A R B U T E U S (> sp. a(l)borzo, log. armuttu, prov., cat. arbos etc.) care este un arbust ce produce un fel de bobîțe negre-roșcate.

La noi acest termen nu s'a păstrat pentru că acest arbust, foarte răspîndit în apusul Europei, e necunoscut în părțile noastre. Vă aduceți aminte că în lecțiunile introductive am spus că atunci cînd o noțiune nu mai este cunoscută de popor, atunci și termenul care o denumește cade în desuetudine, nu mai este înțeles și dispare din grai fără a lăsa adesea nici o urmă în limbă.

Din aceeași cauză a dispărut din limba romînă și termenul care denumia un alt arbust,

anume A L A T E R N U S "un fel de lemn cînesc", care e reprezentat în mai toate limbile romanice. La noi el a dispărut pentrucă acest mărăcine nu crește în părțile noastre.

A R C A "ladă" (>it. arca, fr. arche, prov. cat., span., port. arca) nu a lăsat nici o urmă în limba noastră.^{x)} Faptul că în albaneză găsim arkë nu ne permite să presupunem că în peninsula balcanică ARCA ar fi lăsat urme, pentrucă acest cuvînt este împrumutat în albaneză dela sîrbi (arka), care, la rîndul lor, l-au împrumutat din italiană.

De ce a dispărut acest termen?

Pentru a putea găsi motivele dispariției ei, sîntem nevoiți să ne amintim iarăși de viața patriarhală a Romînilor, anume de păstorit, care era îndeletnicirea de căpetenie a poporului nostru în vremurile străvechi.

x) Pentrucă "arca lui Noe" este un cuvînt savant, un cuvînt literar.

Ciobanul atunci, ca și acum, nu avea nevoie de "ladă"; întregul lui avut, când se mută dintr'un loc în altul, îl încarcă pe măgar, punându-l în desagi, sau acățându-l de șea, fără să aibe nevoie de "arcă"; neîntrebuințind această noțiune, cu timpul, ea a căzut în desuetudine, aducînd după sine și pierderea termenului care o denumia. Mai tîrziu însă, când s'a așezat la șes și când a început să ducă o viață mai stabilă, "arca" a ajuns indispensabilă pentru gospodăria lui și atunci, termenul latin dispărînd, au împrumutat dela Unguri pe ladă, împrumutat și de aceștia din germ.Lade.

Latinul A R Î S T A trebuie să fi existat în latina vulgară sub două forme, pentru că așa ne arată derivatele din limbile romanice pe care le-a lăsat. Aceste două forme sînt: ARÎSTA și *ARĚSTA. Primul e repre-

I.A.CANDREA: Elem.latine dispărute în l.rom., 6

sentat prin: log. arista și eng. araiata, iar al doilea prin: it. resta, log. reste, friul. rieste, fr. arête, prov., cat. aresta, span. arista, port. aresta.

E locul să deschid o paranteză în ce privește diferitele prototipuri ce se presupun a fi existat în latina vulgară. E stabilit, fără îndoială, că adeseori, pentru explicarea unor forme din limbile romanice, trebuie să presupunem în latina vulgară două prototipuri — ca surile care ne-ar dovedi acest lucru sînt numeroase și nu e locul să le analizăm aci —. Dar, adeseori filologii exagerează în presupunerea prea multor prototipuri. Marea lor greșeală e datorită faptului că prea cred orbește în existența unei unități absolute a latinei vulgare. Mulți își închipuie că unitatea latinei vulgare, admisă de toată lumea în încheieturile ei generale, trebuie

înțeleasă în sensul că se vorbea absolut una și aceeași limbă de la un capăt la altul al imperiului roman, că se vorbea una și aceeași limbă de toate popoarele vastului imperiu.

Păreră fundamental greșită, deoarece e imposibil de admis că pe un teritoriu atît de întins să se fi vorbit o singură limbă. Si e cu atît mai imposibil de admis acest lucru cu cît facem comparație cu stările de astăzi ale lucrurilor. Azi, cînd mijloacele de comunicație între diferitele grupuri ale aceluiași sînt atît rapide și eficiente, și totuși nu putem vorbi de o limbă absolut unitară, fără diferențieri locale. E de închipuit atunci că într'o vreme cînd mijloacele de comunicație erau cu totul rudimentare, cînd nu existau trenuri, cînd nu exista presă, cînd nu exista tipar etc. e posibil ca să găsim unul și același grai peste tot? Fără îndoială că nu! Prin urmare, nu e corect să spu-

neam "limbă latină vulgară", ci "graiuri latine vulgare". În vastul imperiu roman erau o mulțime de graiuri, cu mici diferențieri între ele —diferențieri care însă nu alterau unitatea relativă a latinei vulgare—; astfel, unul era graiul celor din Spania, altul graiul celor din Galia etc. etc. Plecînd dela acest punct de vedere, multe din diferențierile ce le constatăm azi în limbile romanice, sînt diferențierile —în germene— ce le constatăm în latina vulgară, iar nu datorite numai diferitelor influențe ulterioare ce s'au exercitat asupra unei limbi.

Inchisînd această parantesă, necesară pentru a vă face o idee clară asupra unității latinei vulgare, să revenim la cuvîntul pe care ne-am propus să-l analizăm.

De ce ARÎSTA, sau *ARĚSTA, nu s'a păstrat în limba noastră?

ARISTA însemna în latină "muche" și "os de pește". Dispariția formei latine cu înțelesul de "os de pește" este explicabilă: ea se datorește aceleași cauze pe care am analizat-o într'una din lecțiunile trecute (v.pag.64-68), în care spuneam că Romînii, trăind la munte, departe de mare sau de gurile apelor mari, nu s'au îndeletnicit cu pescuitul și, deci, era normal să nu cunoască diferite categorii de pești, diferite unelte privitoare la pescuit sau diferite detalii ale corpului peștilor etc.

Prin urmare, dispariția lui ARISTA cu acest înțeles este perfect explicabilă.

De ce însă a dispărut și ARISTA cu înțelesul de "muche"? Problema este foarte delicată și grea în același timp și vom avea ocazia să o analizăm într'una din lecțiunile viitoare, cînd exemple nouă vor veni să facă deslegarea problemei și mai clară.

Un alt cuvânt care s'a păstrat în toate limbile romanice, exceptînd limba romînă, este A R S "meșteșug" (>it., log. arte, eng., prov., fr., cat. art, span., port. arte).

Cuvîntul a dispărut din limba noastră din cauza felului de viață pe care l-au dus Romîni în trecut, fel de viață care, prin sbuciumările și nestatornicia lui, nu permitea exercitarea diferitelor meșteșuguri, diferitelor "arte".

A S C I A "secure, topor" (>it. ascia, eng. ascha, vfr. aisse, prov. aissea) și A S C I O L A "topor mai mic" (it. asciola, log. asolu, vfr. essole, prov. aissola, span. azuela) nu au lăsat nici un reprezentant în limba noastră. Nu putem spune că această unealtă nu ar fi fost indispensabilă Romînului; din contra, ea era absolut necesară la construirea stînei, strungei etc., etc. Ter-

menul a dispărut însă, alungat fiind de secu-
re (← lat. SECURIS), de care poporul nostru s'a
folosit din cele mai vechi timpuri.

x

x x

25 februar, 1932.

Sînt anumite cuvinte care circulă în limbă pînă la un moment dat și apoi, nu se știe pentru ce, se întrebuițează din ce în ce mai rar pînă se dispar cu desăvîrșire.

Un caz tipic de felul acesta ni-l oferă lat. ASĪNUS. fem. ASĪNA, păstrat în toate limbile romanice. În limba noastră cuvîntul a fost des întrebuițat pînă la un moment dat. Vechile texte din veacul al XVI-lea, și chiar și cele din al XVII-lea, îl atestă sub forma asin, asen, asăn sau asîn^{x)}. Pentru ultima oară găsim cuvîntul întrebui-

^{x)} Forma normală este cea cu ă. ASĪNUS nu putea să dea decît asăn cu pl. aseni sau asini; sing. asin este analogizat după pl. asini.

țat de Dosoftei în "Viața și Petrecerea Sfinților", Iași, 1683, bunăoară într'un exemplu ca următorul: "Ca și Saul ce-și pierduse asini și află de dobîndi împărăția". Deci, în a doua jumătate a veacului al XVII-lea cuvîntul era încă întrebuintat. Cu cîțiva ani mai tîrziu însă, în "Biblia dela 1688" asin e înlocuit cu cuvîntul pe care îl întrebuintăm și azi, cu măgar. Reese de aci că, în a doua jumătate a veacului al XVII-lea, asin era pe cale de dispariție, locul său cedîndu-l cuvîntului de origine asiatică măgar.

Intrebarea care ni se pune este: de ce a dispărut asin, înlocuit fiind cu măgar? Originea acestui cuvînt nu este lămurită. În tot cazul el trebuie pus în legătură cu termenii care denumesc același animal la Albanesi, Sîrbi, Bulgari, termeni care pleacă din același prototip, care trebuie să fie de origine orientală,

de unde a venit și animalul. Fără îndoială că Românii au cunoscut acest animal din timpurile cele mai vechi, dar întrebuințarea lui pe o scară mai întinsă au luat-o dela Bulgari, care îl denumiau cu termenul oriental. Odată cu adoptarea întrebuințării pe o scară mai întinsă, numele cel vechi a fost uitat și înlocuit cu numele pe care îl folosiau și Bulgarii. Aceasta e singura explicație la care ne putem opri pentru lămurirea curioasei dispariții a vechiului asin

Un alt cuvânt, care a fost întrebuințat în limba română pînă la un moment dat și apoi a dispărut, este arbure < lat. A R B O R - R E M.^{x)} Arbure, întrebuințat curent în veacul al XVI-lea (v. Psaltirea scheiană) alături de lemn, care se mai aude și azi dialectal, a dispărut la un moment dat din limbă, înlocuit fiind cu pom "arbore fructifer" și cu copac "arbore nefructifer".

x) Cum am mai spus (v. pag. 6, nota), arbore — pe care îl întrebuințăm azi — e un neologism.

De ce s'a pierdut din limbă acest termen? Să fi dispărut oare pentrucă nu denumia noțiuni tocmai bine diferențiate —arbure însemna și "arbore roditor și neroditor"—? Se prea poate să fi fost alungat de pom, care înseamnă numai "arbore roditor" și de copac, care însemna numai "arbore neroditor". Această presupunere nu prea pare plausibilă deoarece și în veacul al XVI-lea exista alături de arbure și termenul lemn, însemnând "arborele sălbatec, neroditor" și se putea foarte bine ca arbure să-și fi delimitat înțelesul la "arbore fructifer".

Vedeți, prin urmare, că ne găsim în fața unui termen a cărui dispariție nu o putem explica. Casurile în care filologul nu poate da nici un răspuns sînt destul de multe, cum am mai spus, și dispariția lat. ARBOR face parte din această categorie.

Continuînd, în ordine alfabetică, cu ele-

mentele latine dispărute azi din limba noastră ne vom ocupa de A S P A R A G U S "sparanghel", care e reprezentat în toate limbile romanice (vegl. spirač, it. sparago, (a) sparagio, gen. spaegu, lomb. sparg, ven. sparezo, vfr. asparge, fr. asperge, prov. espargue, aspergue, span. espárrago, port. espargo).

La noi sparanghel nu e de origine latină — e înrudit în mod colateral cu ASPARAGUS — ci de origine neo-grecească (σπαργυρι).

Dispariția lui ASPARAGUS în limba română este explicabilă; această plantă culinară nu a fost cunoscută la noi decît tîrziu,^{x)} atunci cînd ne-a fost adusă de Greci, dela care odată cu planta am luat și numele ei.^{xx)}

x) Grădinăria nu a fost niciodată ocupația de preferință a Romînilor; chiar și azi, la noi, ea e caracteristică streinilor, în deosebi Bulgarilor.

xx) Grecii ne-au mai lăsat și o mulțime de alte nume de plante (cele mai multe întrebuințate în bucătărie): aguridă, chimen, chiparos, dafin, garoafă, lămîie, migdală, ridiche, rodie, spanac, stafidă etc.

În locul unui derivat din A S S I S "scîndură", păstrat în it. asse, eng. assa, prov., fr. ais etc., limba romînă întrebuintează tot un termen de origine latină, anume scîndură < SCANDULA (care exista în lat. vulgară alături de SCINDULA^x) vb. SCINDERE "a despica"), însemnînd "despicătură de lemn".

De ce, în limba noastră, SCANDULA a înlocuit pe ASSIS ? Dacă ne gîndim la traiul Romînilor în timpurile primitive, cînd aveau nevoie să-și construească locuințe din lemne, din bîrne despicate, ne dăm seama că cel mai indicat termen pentru a denumi acele trunchiuri de copaci, rudimentar despicate și lucrate, era SCANDULA, iar nu ASSIS, care denumia o despicătură de lemn, subțire, bine lucrată. În vechime scîndura nu denumia, ca astăzi, acea bucată de lemn tăiată îngrijit cu fierestrăul, ci

x) SCINDULA > germ. Schindel, care a fost împrumutat de Romîni în forma sindilă.

denumia ceea ce noi astăzi numim bîrnă (rsl. brŭvino). Mai tîrziu numai, cînd am ajuns în contact cu diferite popoare, scîndura a început să-și delimiteze înțelesul la ceea ce înțelegem noi azi.

În aceeași ordine de preocupări, deși nu ținem seamă de ordinea alfabetică, ne vom ocupa de dispariția lat. SERRA "fierestrău" (v.it., log. serra, friul. siare, prov., cat. serra, span. sierra "șir de munți", port. ser-ra). De fapt, termenul a dispărut numai în daco-română, deoarece în arom. se păstrează forma șară "ferestrău". Prezența acestei forme în aromână ne face să credem că ea a existat și în daco-română pînă ce am venit în contact cu Ungurii dela care odată cu unele mai perfecționată am luat și numele uneltei (ung. *fŭrészō > feresău > ferestău > ferestrău).

A T T E N D Ě R E "a asculta, a aștepta", păstrat în România occidentală prin formele log. attendere, it. attendere, fr. attendre, prov. attendre, span. atender, port. attender, nu a lăsat nici o urmă în l.română, unde ar fi trebuit să devie *atinde și apoi, prin căderea lui a inițial *tinde. Nu cumva vb. a tinde < TENDERE va fi contribuit la alungarea din limbă a reprezentantului lui ATTENDĚRE ? Se prea poate, dar nu ne putem pronunța cu certitudine.

În limba română în locul lui ATTENDĚRE cu sensul de "a aștepta" avem un alt cuvânt tot de origine latină, anume a aștepta < *ASTECTARE, prototip din care derivă și sic. astittari, calab. astettare etc.

A U S A R E "a îndrăzni" (>it.osare, fr. oser, prov. ausar, span. osar, port. cusar) ar fi trebuit să dea în românește *a asa (cf. AUSCULTARE > asculta, AUREOLUS > arior sau alior)

și s'ar fi conjugat la indicativ prezent astfel: eu *aus, tu *auși, el *ausă (au, fiind tonic s'ar fi păstrat), noi *asăm, voi *asăți, ei *ausă. Se poate ca acest fonetism variat în conjugare, precum și scurtimea verbului la infinitiv (a asa), să fi contribuit la alungarea lui din limbă, mai ales că pentru noțiunea de "a îndrăzni" aveam un alt cuvânt mult mai caracteristic și mai expresiv, COTTISARE ("a cuteza") care, însemnând "a juca în zaruri", deci a avea îndrăzneală, a te hasarda, reprezenta o noțiune mai concretă decât abstractul AUSARE. E posibil, deci, ca acest COTTISARE, mai expresiv și reprezentând la origine o noțiune mai concretă, pe de o parte, și pe de altă parte, diversitatea fonetică a conjugării lui AUSARE, să fi contribuit la înlăturarea din limbă a termenului latin, de care ne ocupăm.

Un cuvânt care ne-am fi așteptat să se pă-

streze, dacă nu am cunoaște anumite lucruri, este
 A V A R U S "sgîrcit" (>it.avaro,vfr.aver,prov.
avar, span.,port. avaro). In limba romînă A-
 VARUS ar fi trebuit să dea *ar (prin căderea
 lui -V- intervocalic și contragerea celor doi
a). E posibil ca acest *ar să fi fost înlătu-
 rat de omonimul său (eu) ar, pers.l-îi,ind.sg.
 a vb. a ara, după cum iarăși e posibil ca acest
 cuvînt să nu fi existat în latina balcanică, sau
 să fi dispărut din primele timpuri din Romania
 orientală. Această presumpțiune este cu atît mai
 apropiată de adevăr cu cît AVARUS denumește o
 noțiune abstractă, și numele noțiunilor aba-
 tracte, în limba noastră, sînt în majoritate
 de origine streină. De altfel, cred că acest
 sentiment de sgîrcenie nu a fost cunoscut de
 Romîni și, deci, nici termenul care să-l denu-
 miască nu s'a păstrat. Tăranul romîn e veșnic

I.A.CANDREA: Elem.latine dispărute din l.rom.,7

bucuros de oaspeți și-i primește ca pe adevărați prieteni. La Aromâni oaspi a ajuns să însemneze chiar "prieteni". Cuvintele AMICUS și INIMICUS au dispărut cu timpul din limba noastră, înlocuite fiind de prieteni și vrăjmași sau dușmani, dar HOSPES s-a păstrat. Prin derivatul HOSPITARE, Romanul înțelegea numai "a oferi un adăpost, un culcuș" streinului venit în casa lui; Românul, moștenind termenul a ospăta, a înțeles prin acest termen și hrana pe care o oferea, ba chiar o hrană îmbelșugată, iar lat.HOSPITIUM, care însemna numai "casă de adăpost", a devenit la Români ospățul prin care înțelege să sărbătorească pe streinul pe care îl primește.

Această dragoste a Românilor pentru oaspeți își are și ea explicațiunea și trebuie să stea în legătură cu felul de viață pe care îl ducea majoritatea populațiunii în timpurile străvechi. Trăind mai adesea izolat în munți, Românul era

bucuros cînd i se ivea cîte un drumet, cu care să mai stea de vorbă și, în lipsă de adăpost confortabil, îl ospăta cu ce avea mai bun din produsele stînei.

Cînd Românul știe să primească și să ospăteze atît de bine pe un strein, nu putem admite că el să fi cunoscut noțiunea de "avar"; deci, termenul AVARUS a dispărut din cauză că noțiunea pe care o denumia nu era cunoscută.

A V Ē N A "ovăs", păstrat în it. avena, log. aena, ena, fr. avoine, prov., cat., span. avena, port. aveia, s'a pierdut în limba romîină. E una din puținele graminee care nu s'a păstrat în limba noastră, căci celelalte, cele mai întrebuintate, sînt de origine latină (grîu < GRANUM, meiu < MILIUM, orz < HORDEUM, secară < SECALE etc.).

AVĒNA s'a dispărut din limba romîină, ca a-tîția alți termeni, din cauză că noțiunea pe

care o designa nu era cunoscută de Romîni din acele timpuri, pentrucă nu aveau absolută nevoie de ea. Romîni din primele timpuri cultivau puțin grîu, puțină seacă și puțin mei, pentru hrana lor, iar pentru hrana cailor sămăneau orz. Ovăsul, deci, de care nu aveau nevoie, nu îl cultivau și, astfel, odată cu pierderea noțiunii s'a pierdut și termenul latin care o denumia. Mai tîrziu contactul cu Slavii, de la care au luat exercitarea agriculturii, le-a dat și termenul slav ovăs (<vsl. ovisŭ).

Trecem acum la un nume de pasăre, la latinul derivat din AVIS, la A V Î C A devenit A U C A "gîscă" reprezentat în it. oca, veagl. yauca, vfr. oue, fr. oie, prov. auca etc. La noi cuvîntul a fost înlocuit în două rînduri cu termeni slavi: odată cu vsl. gaska (> gînsă, păstrat încă dialectal) și mai tîrziu cu bulg. gaska.

Pierderea termenului latin din limba noastră e perfect explicabilă. Gîsca e o pasăre domestică, a cărei existență presupune o viață stabilă de șes, iar nu o viață nestatornică, așa cum o aveau Romîni păsori.

Cît privește un alt derivat din AVIS, A V Î-
C E L L U S, devenit A U C E L L U S (lit. uccello,
fr. ciseau, prov. auzel, cat. aucel etc.), am
mai spus —v.pag.14-16— că atunci cînd două cu-
vinte care nu au nici un raport etimologic între
ele, dar care, în urma prefațerilor fonetice, a-
jung să aibă una și aceeași formă, cu toate că
au înțelesuri diferite, ajung să ducă între ele
o luptă de distrugere și unul dintre ele trebuie
să dispară. În limba romîină, AUCELLUS ar fi tre-
buit să dea *acel care, fiind omonim cu acel
(ECCE+ILLUM), a trebuit să dispară în fața de-
monstrativului care era mai întrebuintat. Astfel,
*acel (AUCELLUS) a dispărut, înlocuit fiind cu
lat. PASSAR "vrăbie".

Incheind lectiunea de astăzi, vom încheia și cu seria cuvintelor care încep cu litera A.

A X Ī L L A "subsuoară sau subțioară" a devenit în it. ascella, fr. aisselle, prov. aisela, cat. axella, calab. silla, sidđa "aripă". În română AXILLA ar fi devenit *asea, pl. *asele. Cuvântul nu s'a păstrat însă la noi, înlocuit fiind cu SUB-ALA (↳ *suară > subsuară > subsuoară > subțioară, prin etimologie populară cu subțire; v. și pag. 50) "sub aripă", care era mai plastic, mai expresiv. În ce privește părțile corpului constatăm, foarte adesea — nu numai la noi, dar și în alte limbi — că unii termeni primitivi dispar din limbă, fiind înlocuiți de alții, mai plastici, mai expresivi, mai metaforici. Lat. CAPUT a fost înlocuit în domeniul romanic, occidental mai ales, prin metaforicul TESTA "scăfîrlie, ciob", din care derivă rom. țeastă, vfr. teste, fr. tête, prov. testa etc. La noi,

"capului" i se mai zice și dovleac, bostan, căpățină etc., termeni deci mai expresivi, mai metaforici. Exemplele de această natură ar putea fi înmulțite, timpul însă nu ne permite să o facem.

x
x x

10 februar 1932.

Intrăm azi în analiza cuvintelor de origine latină dispărute din limba noastră, care încep cu litera B.

B A C A , păstrat în fr. baie, prov., sp. port. baga etc., a fost înlocuit în română cu sl. bob-boabă. Pierderea acestui termen este explicabilă, fiind vorba de fructul unui arbust, care creştea în regiunile şesoase şi care nu era cunoscut de vechii Români.

Din aceeaşi cauză a dispărut din limba română lat. B A L L Ē N A (>it. balena, fr. baleine, prov., cat. balena, sp. ballena, port. balea). Români nu aveau de unde să cunoască acest animal şi, necunoscînd noţiunea, terme-

nul care o denumia a dispărut și el din limbă. Mai târziu, însă, găsim numele acestui animal sub forma chit de origine grecească. Acest termen a fost introdus însă târziu în limba noastră pe cale cărțurărească, prin biserică.

Un cuvânt care a dat mult de lucru filologilor este B A L N E U M "baie" (> it. bagno, eng., friul. bañ, fr. bain, prov. banh, sp. baño, port. banho). Rom. baie, după unii filologi ar fi un cuvânt împrumutat din slavă sau din ungără, iar după alții ar reprezenta pe lat. BALNEUM. Astfel, d. Densusianu, în Histoire de la langue roumaine, I, pag. 119, crede că BALNEUM putea să dea baie (BALNEUM >^{tr} BANNEUM > baie).

Admițând această teorie, înseamnă că BALNEUM nu a dispărut din limba noastră, ci s'a păstrat în forma baie.

Cred, însă, mai repede că BALNEUM s'a pier-

dut în limba română, pentru că viața de păstori pe care au dus-o strămoșii noștri în primele timpuri nu permitea păstrarea acelor instalații care au făcut faima poporului roman. Știți că pentru Romani, baia¹ era indispensabilă; ei nu o întrebuințau numai pentru curățenia lor, ci și ca loc de întâlnire, loc de discuții etc. Din acest motiv, ori unde cucăreau o nouă provincie făceau, între altele, și instalații pentru baie. Dar, asta se întâmpla la șes, la orașe, iar nu în vîrfurile munților, acolo unde și-au petrecut bună parte din viață urmașii lor, Romîinii. Aceștia, prin urmare, nu cunoșteau baia și astfel termenul s'a pierdut din limba noastră.

În acest caz, baie este un cuvînt introdus mai tîrziu în limbă din sl. banja. În ce privește baie (sau, dialectal, bane) cu sensul de "oonă, mină", cred că mai repede ar tre-

bui să ne gândim la ung. banya, care are același înțeles.

Știți prea bine că neamul românesc s'a format atât la nordul cât și la sudul Dunărei. Romînii, trăind în neîntrerupt contact unii cu alții, pînă la venirea Slavilor, trebuiau să treacă acest mare fluviu într'un fel oarecare. Pentru aceasta se folosiau, fie de poduri umblătoare, fie de luntre (<lat.LUNTER-TREM < lat.clas.LINTER; cf. Schuchardt, Vok., II, 235). Lat. B A R C A „barca” e un vas mai mare, mai perfecționat decît luntrea, care de cele mai multe ori se reduce la un singur trunchi scobit. Dispariția acestui termen e explicabilă prin faptul că Romînii, care nu se îndeletniciau cu pescuitul, nu aveau lipsă de acest termen.

Revenind la luntre, e locul să amintesc că păstrarea acestui termen latin în limba noastră este cea mai evidentă dovadă că Romînii au tră-

it și în nordul și în sudul Dunărei și că, pînă la venirea Slavilor, au păstrat legătura neîntreruptă între ei.

Un cuvînt care, la prima vedere, ne pare curios că nu s'a păstrat este B A S S U S "jos", reprezentat în limbile romanice prin: it.basso, eng.,friul.,fr.,prov. bas.

În romînă cuvîntul nu s'a păstrat deoarece aveam un alt termen care designa această noțiune, anume pe jos < lat.DEOSUM (< lat.clas. DE-ORSUM), care a alungat pe BASSUS. Ce e dreptul, parte din limbile romanice păstrează și un termen și pe celalalt, bunăoară italiana care are și pe basso și pe giuso, sau provensa-ța, în care găsim și bas și jos etc. Acele limbi care simțiau nevoia specificărei unor anumite nuanțe au păstrat și un termen și altul. Acele însă, care nu simțiau această nevoie, nu au păstrat decît un singur termen. În

română, în care jos era suficient pentru a exprima noțiunea contrară lui sus (lat.vulg. SUSUM (lat.clas. SURSUM), BASSUS s'a pierdut.

Trecem la un termen de origine galică în latină, care la noi nu a lăsat nici o urmă; e vorba de B E C C U S "cioc". păstrat în: it. becco, fr. bec, prov., cat. bec, sp. bico, port. bico etc.^{x)}

De ce nu s'a păstrat și la noi acest termen nu știm; constatăm numai că el este înlocuit de cicc (în Bănat, cic), a cărui origine nu o cunoaștem, dar în nici un caz nu e latin.

Lat. B Ě L L U S "frumos" (> it. bello, vegl. bial, eng. bal, fr. beau, prov. bel, cat. bell) a dat naștere la foarte multe discuții în filologie.

Noțiunile de "frumos" și, mai ales, "urît" sînt foarte relative; ceea ce pentru unul pare

^{x)} Limba noastră are un număr cu totul redus de cuvinte de origine galică și acestea ajunse la noi prin filiera latinei; așa: car (CARRUM), cămașe (CAMISIA și încă unul sau două.

frumos, pentru altul pare urît. Să ne gîndim numai la sălbatecii tatuati, care trec drept frumusețe ideală în fața concetățenilor lor, dar care, pentru noi, sînt caricaturi groasnice la vedere.

Plecînd dela această relativitate a noțiunilor de "frumos" și "urît", limbile romanice nu sînt de acord în ce privește denumirea lor și, din această cauză, întrebuițează termeni cu totul diferiți între ei. Astfel, pentru "urît" Francezul zice laid-e, Italianul brutto, noi zicem urît <lat. HORRITUS "care te face să te outremuri de groază" etc.

Cît privește noțiunea de frumos, limbile romanice, în majoritatea lor, au păstrat pe BELLUS —după cum am văzut— și pe FORMOSUS (>it. formoso, span. hermoso, port. formoso, rom. frumos).

Așa dar, limba noastră păstrează pe frumos și a pierdut pe BELLUS, care ar fi trebuit să

devie *biel. Hasdeu susținea că fem.BELLA s'a păstrat în interjecțiunea bia, ce se aude în Oltenia cu sensul apropiat de cel al lui fa; Plecînd dela expresii ca "bia Ioano!", "bia Stanco!", care se întrebuintează oînd e vorba de fete mai frumoase, Hasdeu credea că acest bia nu poate fi decît lat. BELLA. Neputînd dovedi contrariul și neavînd alte dovezi întăritoare, nu putem primi decît cu reserve etimologia propusă de Hasdeu.

B E T U L L A (sau *BETTULLA) "mesteacăn" s a păstrat în toate limbile romanice unde crește acest arbore, exceptînd limba romîină, în care e înlocuit cu mesteacăn.BETULLA, de origine galică în latină, nu a lăsat nici o urmă la noi probabil din cauză că a fost înlăturat de mesteacăn, care e tot de origine latină.

Etimologia lui mesteacăn a fost mult di-

scutată și se cuvine să ne oprim asupra ei.

Hasdeu (Cuv.din bătrîni, I, 293) a propus o formă mestec = lat.MISTICO, "care, prin sufixul -in, după analogia lui carpen = CARP-INUM, frasin = FRAX-INUM etc. a putut da MISTICINUM. Finalul -CINUM a trecut în -căn, întocmai ca în cercăn = CIR-CINUM. Mugurii mesteacănului fiind dulci, țărani romîni din unele locuri, bunăoară din Gorj, îi mestecă în gură, de unde și numele arborelui".

Hasdeu a greșit cînd a crezut că suf.-INUS se alipește și de o temă verbală, pentru că el nu se alipește numai de o temă nominală.

Cel care se apropie, fără să dea desvoltarea întreagă, de adevărata etimologie este Schuchardt.

Mesteacănul e un copac cunoscut prin sucul care se extrage dintr'însul. Un fel de suc rășinos, care se extrage mai ales din ar-

bustul LENTICIUS, se numia la Romani MASTIX, MASTIC(H)E sau MASTICUM, împrumutate din gr. μαστική. Aceste cuvinte au fost poporane la Romani și s'au conservat în it. mastice, mastrice, mastica, mastico; ven. màstago, lomb. màsteg etc.

Din μαστική Grecii formaseră un adjectiv μαστικίος care a fost împrumutat de Romani sub forma MASTICĪNUS, avînd înțelesul de "asemenea cu masticul, ce provine din mastic".

Deci, din înțelesul de "suc rășinos", pe care îl avea cuvîntul greco-latin, s'a dezvoltat ușor acela de mesteacăn, copacul cunoscut pentru sucul care se extrăgea din el. Noțiunea de "mesteacăn" o găsim strîns legată de aceea de "suc" și aiurea, cu deosebire în limbile slavice; în toate aceste limbi găsim oite un derivat din numele acestui arbore pentru a designa în special "sucul mesteacănului" și a-

I.A.CANDREA: Elem.latine dispărute din l.rom. 8

poi în general orice fel de "suc". Aşa în ru-
seşte bereza ="mesteacăn" şi brēzovica = "suc
de mestecăn"; arb. breza ="mesteacăn" şi brezo-
vaca ="suc de mestecăn"; ceh. břiza, březa, břizda
="mesteacăn", brezoice = "suc de mestecăn" şi
břizdel ="orice fel de suc" etc.

La stîină se întrebuiţează, cînd sînt mai
mulţi "simbriaşi" —adică mai mulţi proprietari
de turme care s'au asociat pentru a exploata îm-
preună produsele lor— se întrebuiţează, zic, cîn-
tarul pentru măsurarea produselor. Acest termen,
de origine turcească, e relativ tîrziu intrat în
limba noastră. Cuvîntul latin care exprima acea-
stă noţiune, B I L A N C I A (>it. bilancia, eng.
palauntscha, fr. balance, prov. balansa etc.),
nu s'a păstrat în limba noastră, în care ar fi
trebuit să dea *berîntă. Balanţă, care se în-
trebuiţează alături de cîntar, nu e de origine
latină, ci grecească (ngr. mpalantsa).

Vorbind despre dispariția formei ASPARAGUS, am arătat că anumite plante culinare, ale căror nume latinești au dispărut, sînt numite cu termeni, fie grecești, fie slavi. Un exemplu în plus ni-l oferă B L Î T U M "știr" (> it. bléte, prov., cat. blet, span. bledo etc.). La noi termenul latin nu s'a păstrat pentru că știrul, ca plantă, a pătruns tîrziu dela Sîrbi și odată cu planta a pătruns în limba noastră și numele din sîrbește.

Pentru noțiunea opusă lui "lung", latina întrebuintă B R Ě V I S, pentru a designa lucruri abstracte — bunăoară, o cuvîntare scurtă, o scrisoare scurtă etc.— și C U R T U S, pentru a arăta lucruri mai concrete — de exemplu, un lemn scurt, un drum scurt etc. BRĚVIS, păstrat în it. breve, fr. bref, prov., cat. breu, span., port. breve, s'a pierdut din limba noastră, fiind învins de CURTUS, care exprima o

noțiune pur concretă. În realitate rom. scurt nu derivă chiar din CURTUS, ci din *EXCURTUS, care a fost influențat de vb. EXCURTIARE.

B Ū L L A "beșică" este reprezentat în limbile romanice prin it. bella, log. buđđa, eng. buola, fr. boule etc. În română BULLA trebuia să devie *buă, pl. *bule. Scurtimea cuvântului, pe de o parte, pe de altă parte, nepotrivirea ce era între singular și plural au contribuit, poate, la dispariția cuvântului. E drept că într'un caz identic —OLLA>*oa, devenit oală, prin influența pluralului oale care derivă normal din OLLAE — termenul nu a dispărut; pentru noțiunea de "oală" însă nu mai exista un alt termen care să înlocuiască pe acesta, așa cum era pentru noțiunea de "bășică" latinul *BESSIGA.

Poate ca acest BULLA să se fi întâlnit cândva cu forma VOLVICARE dând forma a bulbuca; dacă nu am presupune influența lui BULLA atunci

din VOLVICARE ar fi trebuit să avem *vulvăoa sau *vulvuca.

B Ū L L Ī R E "a fierbe în clocote", păstrat în it. bollire, log. buddire, fr. boillir, prov. boîr, bulhir etc., a fost înlocuit în limba română cu a fierbe < lat. FERVERE (> sp. hervir, port. ferver). Înlocuirea lui BŪLLĪRE se datorește faptului că FERVERE a fost un cuvânt foarte frecvent în limba noastră; dovadă că îl găsim chiar și la participiul prezent, fierbinte < FERVENTEM.^{x)}

Pentru noțiunea de "unt" latina întrebuința cuvântul B Ū T Ū R U M (BUTIRUM), reprezentat în vfr. butre, ir. deurre, it. burro, prov. buire etc. În limba noastră nu s'a păstrat un derivat al lat. BUTYRUM, ci un derivat din participiul trecut al verbului UNGERE, anume unt < UNCTUM. Disparația lui BUTYRUM și înlocuirea

x) Casurile în care l. română păstrează cuvinte derivate din part. pres. sînt cu totul rare; astfel avem: fierbinte < FERVENTEM și pluinte < PLUENTEM, care se mai păstrează în Oltenia. Părinte < PARENTEM s'a substantivizat.

lui cu UNCTUM trebuie să o atribuim substratului autohton balcanic, printrucă, pentru aceeași noțiune, și Albanesii întrebuințează tot un derivat din verbul "a unge", anume lüen < lüe "a unge".

Această coincidență, între limba română și albanesă, ne duce la concluzia că în substratul autohton trebuie să fi fost pentru noțiunea de "unt" un participiu din vb. "a unge".

x

x x

In francesă există un lemn numit buis, întrebuințat pentru lucrările de artă, pentru obiectele de înfrumusețat etc. Acest buis derivă din lat. B Ū X U S, din care derivă și it. bosso, vfr. bois, prov. bois, cat. box etc. La noi acest termen, care trebuia să devie *bus, nu s'a păstrat pentru că nici arbustul nu era cunoscut decât foarte rar, pe de o parte și, pe de altă parte, pentru că în vechime la noi nu se făceau astfel de obiecte de artă. Înlocuitorul său, cimșir, de origine turcească, a pătruns târziu în limba noastră.

In ce privește punga care a înlocuit, în

limba noastră, pe lat. B Ÿ R S A (>it. borsa, fr bourse, eng. buorsa, prov.,cat. borsa, span.port. bolsa), filologii nu sînt de acord asupra etimologiei lui. Cuvîntul îl găsim în neogreacă, în italiana dialectală și în gotică, așa că nu știm care e adevăratul etimon.

Cu acestea am terminat seria cuvintelor dispărute din limba romîină, care încep cu litera B și urmează să trecem la seria celor începătoare cu litera U.

Sînt atîtia factori care fac ca un anumit cuvînt să dispară din limbă, încît filologul se întrebă, de cele mai multe ori, căruia dintre acești factori se datorește pierderea cuvîntului. Intr'adevăr, de foarte multe ori, un cuvînt spore nu datorită numai unei singure împrejurări, ci mai multora. Așa e cazul lat. C A B A L L A, care s'a păstrat în toate limbile romanice (>it. cavalla, prov. cavala, span. caballa, port. caval-

la etc.), exceptînd limba romînă.

În limba noastră, ceea ce s'a întîmplat cu CABALLUS "cal, mîrtoagă", care a înlocuit pe EQUUS, nu s'a întîmplat cu CABALLA "iapă", care a fost înlocuit de EQUA. Să fie un simplu capriciu al limbii, sau să fie cause întemeiate care au contribuit la această păstrare sau pierdere?

Fonetic, CABALLA trebuia să dea *oa (CABALLA > CA(B)ALLA > caa > oa). Acest *oa, fiind prea scurt, n'ar fi putut persista prea mult și, prin influența pl. *cale (<CABALLAE), ar fi ajuns *cală, mai ales că pentru masculin aveam pe cal; s'ar fi zis, deci, la un moment dat "o cală"; "două cale". E posibil ca această formă să fi dispărut apoi din cauza omonimei ei cu cale. Deci, dispariția lui CABALLA nu s'ar datora unei cauze semantice, ci uneia fonetice, așa cum vom avea ocazia să mai vedem.

C A E C U S "orb", păstrat în toate limbile

romanice (it. cieco, vfr. cieu, prov., cat. ceo, span. ciego, port. cego), lipsește în limba română. În locul lui s'a împămîntenit O R B U S, care, pe lîngă "lipsit de vedere", însemna și lipsit de orice (lipsit de părinți, de bogăție etc.)". În limba română orb s'a specializat cu sensul de "lipsit de vedere".

De ce a dispărut CAECUS nu știm; e posibil ca CAECUS să fi trăit un timp oarecare alături de ORBUS și, apoi, ne' mai simțindu-se nevoie pentru doi termeni, primul a dispărut.

În română s'a păstrat însă un cuvînt din aceeași familie, C A E C I A > ceață. Acest cuvînt exista în latina vulgară cu sensul de "orbire", care, în romînește, s'a transmis cu cel de "ceea ce îți produce o stingherire a văzului" și, apoi, cu cel de "ceață, întunecime".

Înainte de d.Densusianu (Hist.l.r.I,158) și d.Pușcariu (Conv.lit.,XXXVII,598), care au dat

această etimologie, se credea că acest cuvânt e de origine slavică.

Un cuvânt socotit ca dispărut din limba română este lat. C A L A M U S "stuf, trestie" păstrat în it. calmo, calab. kalamu, sic. kalamu. În românește CALAMUS a dat *carăm care, prin schimbarea accentului și adăugarea unui b final, a ajuns carîmb. Astăzi, prin carîmb înțelegem "partea cilindrică a cismei dela glezna piciorului în sus pînă la genunchiu" și "drugii dela loitrele carului de care sînt înțepenite spetezele" (I.A.Candrea: Dicț. encicl. ilustr., 225). Plecînd dela sensul primitiv,^{x)} acela de "trestie", înțelesul de azi e explicabil prin asemănarea între trestie și tureatca cismei, cilindrică și goală și una și alta.

x) care se mai păstrează și astăzi dialectal; d.T.Papahagi a înregistrat, în Maramureș, carîmb cu înțelesul de "băț rotund, cu creștături, care servește la măsuratul laptelui la stîină".

C A L A R E " a coborî" se prezenta sub trei forme în latina vulgară: CALARE, CALLARE și CHALARE, fiecare lăsând urmași în limbile romanice; Astfel, CALARE e reprezentat prin it. calare, log. kałare, prov. kalar, span. calar; CALLARE e reprezentat prin prov., span. callar, port. callar și CHALARE prin sard. falare și log. falada. Acest termen, în latină de origine grecească, nu e reprezentat în română. Dacă s'ar fi păstrat ar fi trebuit să dea *a căra, care a fost alungat de omonimul său a căra < *CARRARE, care era mai des întrebuințat.

Tot din cauza cronimiei a dispărut din limba noastră și C A L L U M "bătătură" (> it. callo, span., port. callo) care, devenind *cal, s'a lovit de omonimul său cal < CABALLUM, în expresii ca următoarea: "calul are un cal" (.. o bătătură). Inlocuitorul său, bătătură, este un derivat românesc din verbul a bate.

Un cuvînt a cărui dispariție din limbă nu o putem explica este J A L V U S "chel, pleșuv", devenit în limbile romanice: it. calvo, log. kalvu, fr. chauve, prov. calv, span., port. calvo. Pentru această noțiune limba noastră are cuvintele chel, de origine turcească, și pleșuv, de origine slavică (vel. plesivŭ). Cum am spus, nu știm de ce a dispărut acest termen din limba romînă. Mirarea noastră e cu atît mai mare cu cît e vorba de o noțiune concretă — un defect fizic. —, iar nu de o noțiune abstractă, a cărei dispariție ar fi explicabilă tocmai prin aceasta.

În introducerea acestui curs am vorbit, în trecut, despre dispariția lat. C A L X "călcîi" (>it. calce, log. kalke, span. coz, port. couce), atribuind-o omonimiei. Spuneam că termenul *calce (<CALX-CEM), ajungînd alături de calce (<CALCET) în expresii ca "să calce pe calce (=..."

pe călcîi), s'a pierdut din limbă. Dispariția lui "calce (<CALCEK), și nu a lui calce (<CALCET), e cu atît mai explicabilă cu cît "calce "călcîi" mai putea fi numit și călcîi < CALCA-NEUM, pe de o parte și, pe de altă parte, e știut că în lupta dintre un verb și o altă parte de cuvînt ce-l care învinge este verbul.

Dar, în latină, C A L X mai denumia și noțiunea de "var". Nici sub această formă CALX nu s'a păstrat în limba noastră, ci numai în limbile romanice (it. calce, fr. chaux, prov. caus, cat. cale). Pierderea termenului CALX, cu înțelesul de "var", de asemenea este explicabilă. Românii, în cele mai vechi timpuri, nu cunoșteau "varul", după cum nu cunoșteau nici "zidul" etc.; ei nu își clădiau casele din piatră și cu var, ci și le du-
rau (<lat. DOLARE "a ciopli, a da la rîndea") din lemn. Deci, termenul a dispărut pentru că noțiunea pe care o denumia nu era cunoscută.

Un cuvânt în fața dispariției căruia filologul trebuie să pună un semn de întrebare este C A M-
B A , care denumește o parte a piciorului, acea
parte pe care Germanul o numește "Bein", France-
sul "jambe" etc. Se prea poate ca dialectalul
a gîmba "a pune ghiara pe cineva, a-l înhăța, a-l
prinde" (cf. I. A. Candrea, Dicț. encicl. ilustr., 545)
să fie un derivat din acest CAMBA. S'ar putea,
însă ne lipsesc dovezile care să ne facă să ve-
dem în această presupunere o certitudine.

C A M E R A "cameră", păstrat în it. camera,
fr. chambre, prov., cat. camera, port., span. ca-
mara, s'a pierdut din limba română pentru că
vechea locuință a Românilor nu avea despărți-
turi, care să-i servească de "camere", "bucă-
tărie" etc.

C A M O X "căprioară de munte", de origine
galică în latină, e reprezentat în limbile ro-
manice prin fran. chamois, prov. camos, span.

gamuza, port. camurca. La noi, termenul nu s'a păstrat pentru că animalul nu era cunoscut în părțile noastre.

Lat. C A N A L I S "canal" (>it. canale, prov., cat. canal, span. canal, port. calha) ar fi trebuit să dea în limba română *cănare. Termenul nu s'a păstrat însă, fiind un cuvânt cultural. "Canalul" este o lucrare edilitară pe care Românii —care duceau o viață primitivă— nu aveau de unde-l cunoaște. E explicabil deci, ca lat. CANALIS să nu se fi păstrat în limbă.

În ce privește aceste cuvinte culturale, așa numitele Kulturwörter, e de amintit că atunci când pentru o noțiune nouă, introdusă în limbă, pentru care nu avem un termen sau pentru care termenul vechi a devenit impropriu, se introduc elemente culturale nouă. Intrarea acestor elemente culturale în limbă se face, fie adoptînd odată cu noțiunea nouă cu care facem cu-

noștință și nu oie cu care e designată de aceia care ne-au dăruit, care ne-au făcut cunoscut această noțiune nouă, fie prin crearea unui termen propriu, din fondul însuși al limbii noastre.

În prima categorie am avea: numirile de locomotivă, automobil, tramvai, pe care le-am adoptat odată cu noțiunile pe care le reprezentau; cuvinte ca drum de fier sau cale ferată, care nu sînt decît traduceri din termenii chemin de fer sau Eisenbahn și voie ferrée, ale Francesilor sau Germanilor, dela care am adoptat aceste noțiuni; cuvîntul șină e germanul Schiene, pentrucă Germanii au fost cei dintîi care au erezat aceste bare de fier pentru trenurile noastre: termenii tipografici vingălac, caștă, regal, șpiț, corectură și altele le-am împrumutat de-a-dreptul dela lucrătorii tipografi de dincolo de Carpați, din

I.A.CANDREA: Elem.lat.disparute din l.rom., 9

Austria sau Germania, care se serviau de aceste cuvinte pentru a designa niște noțiuni necunoscute nouă pînă atunci.

Prin urmare, o mulțime de termeni noi, introdusi în limbă odată cu noțiunile nouă care au p rons. In categoria acestora intră și CANALIS, de care ne-am ocupat mai sus.

7 april 1932.

Din terminologia latină, care s'a al-
toit pe vechiul fond păgîn, s'au păstrat cîți-
va termeni vechi, cărora religia creștină le-
a dat un înțeles deosebit. Alături de acești
termeni, s'au păstrat și cîteva obiceiuri păgîne
adaptate religiei noastre creștine. Astiel, cul-
tul morților dela Romani păgîni a lăsat nu-
meroase urme în cultul morților practicat de
popoarele romanice urmașe.

Obiceiul de a aprinde luminarea la mormînt,
pe care îl găsim peste tot la poporul nostru,
este un obicei moștenit dela Romani, care de-
semenea puneau C A N D E L A "luminare" la
urna funerară. Acest cuvînt e reprezentat în

limbile romanice prin it. candela, vfr. chandoile, fr. chandelle, prov., cat., span. candela, port. candela etc.; în limba noastră CANDELA ar fi trebuit să dea * cîndeară, iar nu cîndelă, așa cum îl întrebuițăm noi azi. Deci, lat. CANDELA nu s'a păstrat în limba romînă. Cîndelă, de azi, este de origine grecească. Se poate ca lat. CANDELA să se fi păstrat un timp oarecare în limba romînă; în momentul în care însă cultura grecească a venit să îmbogățească vocabularul nostru, acest termen a dispărut, înlocuit fiind de cîndelă, de origine grecească. *)

Pe cînd limbile romanice au doi termeni pentru "desigur" "starea de păr", P I L U S "părul care acoperă corpul" (> it. pelo, log. pilu

*) Influența religioasă grecească se resfrînge în majoritatea terminologiei noastre bisericești: ocatist, acsiom, aer, afurisi, agiasmă, amvon, anafură, apostol, arhanghel, arhondar, azimă, călugăr, camilavca, canon, catapeteasmă, cati-het, chilie etc. etc.

friul. pel, fr. poil, prov., cat. pel, span. pelo) și C A P I L L U S "părul de pe cap" (> it. capello, vegl. capei, fr. cheveu, prov., cat. cabel, sp., port. cabello), limba noastră nu păstrează decît pe P I L U S , căruia i-a lărgit înțelesul, însemnînd și "părul de pe corp" și "părul de pe cap".

C A P O - O N E M (*CAPPO) "cocș castrat" s'a păstrat în toate limbile romanice (it. cappone, fr. chapon, prov., cat. capó, sp. capon, port. capão), afară de limba romînă. Dispariția cuvîntului la noi este explicabilă: creșterea paserilor este legată de viața agricolă, sedentară, pe care nu au avut-o strămoșii noștri, a căror ocupație primordială, cum știți, era păstoritul.

C A P P A era un fel de manta voluminoasă, ce se purta în vreme de intemperii. În limba romînă această îmbrăcăminte nu s'a păstrat; în ce-

lelalte limbi romanice CAPPA e reprezentată, însă cu înțelesuri diferite, cum vom vedea. La noi s'a păstrat însă un derivat din CAPPA, anume a scăpa din *EXCAPPARE "a ieși de sub manta, a se desbrăca de manta", apoi "a se libera de ceva greu, care copleșește" și, în cele din urmă, "a se libera de orice greutate, materială și morală, a scăpa de orice". Exact aceeași evoluție a înțelesului s'a petrecut și cu it. scappare, fr. echapper etc., care derivă din același etimon.

Hasdeu credea că ceea ce s'a întâmplat cu a scăpa *EXCAPPARE < CAPPA, s'a întâmplat și cu vb. a mîntui din manta. Hasdeu presupunea că a mîntui însemna la început "a se desbrăca, a se libera de manta", apoi "a se libera de o greutate oarecare" și, în fine, "a se libera de orice, a se scăpa de orice greutate, a mîntui". Hasdeu a greșit; a mîntui, ca atîtea alte verbe

terminate în -ui (birui, locui etc.), este de origine ungureasă (<menteni) și nu are nicio legătură cu mantaua, care e un cuvânt relativ recent.

Revenind la dispariția lat. CAPPĂ din limba noastră, ne întrebăm: de ce s'a pierdut acest termen? Explicația nu e tocmai greu de dat. CAPPĂ e un termen care se referă la îmbrăcăminte și, știți că, nimic nu e mai schimbător ca îmbrăcăminte. "Moda", chiar la poporul de jos, se schimbă neîncetat și odată cu ea și numele diferitelor obiecte privitoare la modă. Același lucru s'a întâmplat și cu CAPPĂ, care s'a schimbat după cum s'a schimbat și îmbrăcăminte. Din cauza acestei neconținute schimbări, la care e supusă îmbrăcăminte, CAPPĂ în limbile romanice nu mai înseamnă "manta" propriu zis, ci în fiecare regiune aproape are alt sens; astfel, fr. chappe înseamnă "glugă", lionezul şapi "coviltir de car" etc.

Acoperemîntul capului, lat. C A P P E L L U S —derivat din CAPP-, ca și JAPPA--, păstrat în it. cappello, fr. chapeau, port. capello, sp. capillo, prov., cat. capell etc., nu s'a păstrat în limba noastră. Putem spune oare că, din cele mai vechi timpuri, Românii purtau numai căciulă? Vom vedea că nu! Dar, să ne oprim un moment asupra etimologiei interesante a acestui cuvînt.

Etimologia, pe care, într'o discuție particulară am împărtășit-o dlui S. Pușcariu și pe care dsa a dat-o în "Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache, I Lat. Elem", ag. 21, n-rul 249, nu poate fi luată în considerare. În explicarea etimologiei cuvîntului românesc trebuie să plecăm dela un prototip *CATEULLA > *catiula > *ca-ciua^{x)} (cf. ROGATIONEM > ru. rociune) căciulă, prin influența pl. căciule, normal din *CATEULLAE (cf. oală-oale etc.). Rom. căciulă nu are nici o legătură cu bulg. kačula, care e împrumutat din

x) Comp. aromînesoul căciulă și căciua, precum și megl. căciua.

română, are însă legătură cu alb. kěšule și cu veron. kačiola "un fel de beretă".

Dar, ca să revenim la dispariția lui CAPPELLUS, vechii Români să fi purtat oare numai căciulă ? Fără îndoială, că purtau și ceva mai ușor, mai de vară, purtau pălărie, a cărei origine e necunoscută. S'a propus ca punct de plecare forma "părărie "cu păr mult", care, prin disimilație, ar fi dat pălărie. Nu avem destule dovezi ca să credem în această etimologie, așa că nu știm dacă pălărie e un cuvânt recent sau mai vechi. Pălărie apare pentru întâia oară în Pravila lui Matei Basarab, deci, în a doua jumătate a veacului al XVII-lea. Această primă atestare a cuvântului într'o epocă atât de târzie nu ne poate face să nu presupunem că termenul este mai vechi, pentru că, e știut că, majoritatea primelor noastre texte fiind religioase, pălărie nu avea ce căuta în

aceste texte. Necunoscându-i însă etimologia și neavînd argumente hotărîtoare nu putem ști dacă pălărie e un cuvînt recent sau mai vechi în limba noastră.

În ce privește CAPPELLUS, nu cunoaștem cauzele care au făcut ca acest cuvînt să dispară, așa că îl alăturăm categoriei acelor a căror dispariție nu poate fi explicată.

Trecem la analizarea unui cuvînt din sfera militară, anume la CAPTIVUS "rob de război, prizonier"^{x)}, reprezentat în limbile romanice prin it. cattivo, fr. chetif, prov. ca-itiu etc., care nu a lăsat nici o urmă în l. romîină. Dispariția acestui cuvînt stă în legătură cu sfera de preocupări din care face parte. Terminologia militară, privitoare la război, armată etc., care s'a păstrat în limba noastră din epoca romană, este cu totul re-

x) Rob de origine slavică (<val.robŭ); prizonier e un neologism împrumutat din franceză.

dusă; afară de bătrîn (<BETRANUS), armă (<ALD, luptă (<LUCTA), lupta (<LUCTARE), cetate (<CIVITAS-TEM) și alți câțiva, nu mai avem aproape nimic din domeniul militar. Explicația e simplă: Dacia odată părăsită de armatele romane, colonul rămas aci nu mai era legat de îndatoririle militare, administrative etc., de care era legat în timpul dominației Romanilor. Odată cu retragerea trupelor lor, Romanii au dus cu ei și cea mai mare parte din termenii ce priveau războiul, administrația etc., care nu au mai lăsat nici o urmă în limba română. Privind lucrurile în acest fel, dispariția lui CAPTIVUS din limba noastră se explică ușor.

Un cuvânt care a fost mult discutat de filologi este C A R B U N C U L U S "un

x.) Nu trebuie să ne închipuim că odată cu retragerea armatelor romane, Românii și-au pierdut și sîngele de deosebit luptător, vitejia, de care strămoșii lor au dat deseori dovadă. Din contra, au păstrat-o; pînă azi ciobanii noștri se luptă cu bîtele cu o abilitate extraordinară.

fel de bubuliță ", păstrat în it. carbonchio,
vfr. escarboncle, fr. escarbucle etc.

CARBUNCULUS e atestat în textele medievale sub forma de SCARBUNCULUS, care a dat, în românește, *sgarbunchi (cf. SCABIA) sgaibă), apoi, prin metatatesă, *sgrăbunchi. Sub această formă se întrebuintă foarte rar la singular, ci mai ales la plural, sgrăbunțe. Acest plural, cu timpul, a influențat singularul, după analogia grăunț-grăunțe, transformînd pe *sgrăbunchi în sgrăbunț, așa cum îl auzim azi. Cred că aceasta e singura explicație ce o putem da cuvîntului sgrăbunț - sgrăbunțe.

Admițînd această etimologie, CARBUNCULUS este păstrat în limba noastră și trebuie să-l scoatem din categoria cuvintelor de origine latină, care s'au păstrat în limbile romanice, dar care au dispărut din limba română.

C A R C E R "închisoare, carceră" (> it. carcere, vfr. chartre, prov. carcer) s'a pierdut în limba noastră. E firesc ca, într'o țară în care administrația a fost părăsită (v. și pag. 139) și locuitorii lăsați în voia soartei, un termen de pură administrație — cum a fost CARCER — să nu s'ă fi păstrat. Cuvântul închisoare în primele timpuri nu însemna ceea ce înseamnă azi, ci "locul unde se închideau vitele, țarcul"; numai mai târziu închisoare și-a lărgit înțelesul însemnând și închisoare pentru oameni.

x

x x

21 april, 1932.

Continuînd cu seria cuvintelor de origine latină, care s'au păstrat în toate limbile romanice, afară de limba romînă, ne vom ocupa de "C A R O N I A "stîrv, leş, hoit, cadavru". Acest termen e reprezentat în limbile romanice prin it. carogna, fr. carogne, prov. caronha, span. carrona, port. carronho etc. În limba romînă el nu s'a păstrat. Jausa dispariţiei nu o ştim; constatăm, ca pentru atîtea alte cazuri, că termenul nu e păstrat la noi şi că e înlocuit cu stîrv (<vsl. strŭvo), leş (turcesc), hoit (de origine necunoscută, probabil unghureasc) sau cu cadavru, care e un neologism.

J A R P E R E "a smulge, a culege" a

trecut, în latina vulgară, dela conjugarea a 3-a la conjugarea a 4-a, deci CARPERE > CARPIRE . La noi termenul a fost înlocuit cu un cuvânt din sfera păstorească, cu *EXMULGERE > a smulge. Gestul pe care îl facem cînd "smulgem" ceva seamănă perfect cu gestul pe care îl face cicbanul cînd "mulge", așa că înlocuirea lui CARPIRE cu EXMULGERE nu este neexplicabilă.

Un cuvînt despre a cărui dispariție am amintit ceva și în introducerea acestui curs (v. pag. 15) este C A R U S "scump", păstrat în it. caro, log. karu, fr. cher, prov., cat. car, sp. port. carc. Cum spuneam, cuvîntul a dispărut în limba noastră din cauze omnimiei. Intr'o frază ca ca "eu am cumpărat un car car (=...un car scump), CARUS "scump" se întîlnea cu CARRUM "car" și unul din ele trebuia să dispară. E natural că a dispărut adjectivul, care era mai puțin întrebuințat. Locul lui l-a luat slavical scump,

al cărui sens primitiv era "sgîrcit", așa cum se mai păstrează încă în proverbul "Scumpul păgubește, leneșul aleargă".

C A S T E L L U M (>it. castello, friul.ka-stiel, fr. château, prov. castel, cat. castell, span. castillo, port. castello) a dispărut din limba noastră pentru că noi nu am avut acea organizație medievală cu seniori feudali, cu întărituri, cu castele etc., care să fi menținut termenul JASTELLUM. Cuvîntul s'a păstrat la Unguri, kástely, dela care l-au împrumutat Romîni ardeleni în al lor coșteiu "palat, castel".

C A S T R A R E "a castra, a jugăni", care s'a păstrat în limbile romanice (it. castrare, fr. châtrer, prov. castrar, crestar, sp. castrar, ort. crastar etc.) s dispărut din limba română. Termenul a dispărut pentru că noțiunea pe care o reprezenta nu era cunoscută la noi.

Procedeul de a tăia testiculele unui animal spre a-l face impropriu generațiunei nu era cunoscut; felul special în care se practica la noi era în-toarcerea (<lat. INTORQUERE), care se făcea prin învîrtirea unui bețișor, iar nu cu cuțitul. Deci, termenul a dispărut din cauză că noțiunea pe care o reprezenta nu era cunoscută la noi.

Un cuvînt foarte interesant, pentru că ne dă unele indicații în ce privește starea culturală a vechilor Romîni, este C A T H E - D R A "scaun mai ridicat". CATHEDRA, în latină de origine grecească, s'a păstrat în toate limbile romanice (it. carrega, log. kadrea, vepl. ka-traida, vfr. chaiere, fr. chaire, prov. cadiera, cat. cadira, span. cadera, port. cadeira etc.) exceptînd limba romînă. Care să fie cauza pierderii acestui termen în limba noastră? Putem oare susține că numai Romanii care au colc-

I.A.CANDREA: Elem. lat. dispărute din l. rom. 10

nisat ținuturile noastre n'au cunoscut acest termen. de vreme ce pretutindeni am constatat că s'au servit de această mobilă ? Ar fi o ipoteză cam riscată. Singura explicațiune posibilă este următoarea: cuvântul a fost uitat, pentru că noțiunea însăși a fost uitată, deoarece coloniștii romani, venind în părțile noastre, au încetat de a se mai servi de această mobilă confortabilă, păstrînd numai pe aceea mai primitivă pe care o denumiau cu termenul de SCAMNUM > scaun.

Un alt exemplu tipic, care — ca și CATHEDRA — ne dovedește că acolo unde un popor mai înaintat în cultură va veni în contact, sau se va contopi, cu un popor de o cultură inferioară, el va pierde mult din limba lui, căci va uita cu desăvîrșire termenii pentru acele noțiuni pe care nu le va găsi la populația inferioară în mijlocul căreia va urma să trăiască, este L E C T U S "pat".

Romanii cunoșteau "patul"—LECTUS, care le servia nu numai pentru odihnă, ci și pentru a mânca răzemați sau pe jumătate culcați. Și nu numai bogații se slujiau de această mobilă, ci și săracii, cu singura deosebire că păturile acestora, numite GRABATI, nu aveau tot confortul necesar. Deși o mobilă sărăcăcioasă față de pomposul LECTUS al clasei avute, obiectul acesta era numit de popor tot LECTUS, iar nu GRABATUS, cum îl numiau în dispreț bogații. Dovadă e păstrarea acestui termen la toate popoarele romanice din apus (it. letto, sard. lettu, rtr. let, fr. lit, prov. liech, cat. llit, sp. lecho, port. leit), pe când GRABATUS nu a lăsat nici o urmă.

Prin urmare, LECTUS s'a păstrat la toate popoarele romanice, afară de limba română, unde ar fi trebuit să devie iept. Causa pierderii lui este aceeași pe care am analizat-o mai sus. cuvântul a dispărut, pentru că noțiunea a fost ui-

tată de coloniștii romani din Romania, orientală, ne mai servindu-se de ea. Venind în contact cu masă de jos a unor popoare primitive, Romanii, care n'au văzut paturi nici la Traci, nici la Iliri, nici la Daci, s'au asimilat cu felul de viață al acestora, au renunțat și ei, de voie, de nevoie, la această mobilă confortabilă, și au adoptat felul primitiv al acestor popoare de a se odihni, adică de a se culca jos, pe un așternut de paie sau de piei, cu alte cuvinte pe un STRATUM, cuvânt derivat din STERNERE "a așterne". Ceea ce vine să coroboreze această constatare e faptul că nici unul din popoarele balcanice cu care Români, în vechile timpuri, au trăit în contact mai intim, nu posedă un cuvânt propriu pentru "pat", ci toate exprimă această noțiune cu un derivat al verbului "a așterne". Buîg. postelka e un derivat din postilamû "a așterne", serb. postela din postelati "a așterne paie, fîn",

deci "aşternut de fîn". Tot așa albanesa pe lângă strat, derivat și el din STRATUM, mai posedă pentru "păt" cuvîntul struar, participiul verbului stron "a aşterne". (Comp. încă span. și port. cama "pat; strat, pătură; aşternut de paie; culcuşul unui animal", din lat. GAMA, împrumutat din grec. καμαί "pe jos, pe pămînt"). Ce e dreptul, atît Alabanerii, cît și Bulgarii și Sîrbii, mai au cîte un termen pentru "pat", anume alb. și serb. krevet, bulg. kreatu și krevet, însă aceste cuvinte sînt împrumuturi posterioare din ngr. κρεβάτι (din vgr. κράββατος) pe care, de altfel l-au împrumutat și Moldovenii sub forma orivat.

Iată deci cum termeni ca LECTUS, CATHEDRA, reprezentînd obiecte din sfera culturală, au fost pierdute în Balcani, pentru că populațiunea inferioară, cu care stăpînitorii romani au venit în atingere și s'au contopit în cele din

urmă, nu posedă aceste noțiuni (V.și I.A.Gandrea, Straturi de cultură și straturi de limbă la popoarele romanice, 13-16).

Un cuvânt împrumutat limbei latine de galică este C A T T U S "pisică" (> it. gattu, log. battu, fr. chat, prov., cat. gat, span., port. gato). La noi CATTUS+suf. -ușe (cf. mătușe < A-MITA+-ușe) a dat cățușe, însemnând "pisică, bucata de lemn bătută între doi căpriori în acoperișul unei case, spre a-i împiedeca să se desfacă; bucata de lemn încovoiat (asemănătoare ghiarelor unei pisici) la capătul proțapului; etc. → v. I.A.Gandrea, Dicț. encicl. ilustr., 237 →. Înțelesul de "pisică" se întrebunșează din ce în ce mai rar, cățușe, cu acest sens fiind înlocuit cu termenul pisică, care e un derivat din interjecțiunea "pis, pis" cu care se cheamă aceste animale.

Un cuvînt abstract care a dispărut din limba noastră, deși s'ar fi putut păstra, este latinul C A U S A (it.cosa, veql.kausa, span.còsa, port.cousa, fr.chose, prov.kauza etc.).

Explicația cuvîntului în limba noastră stă în faptul că el reprezenta o noțiune abstractă, și —după cum am mai spus— limba romînă a păstrat foarte puțini termeni abstracti. Termenii care au înlocuit acest cuvînt sînt: price din val. prituča, pricină din bg. sau serb. pričina și în timpul din urmă motiv și causă, care sînt neologisme.

Un termen foarte interesant prin dovezile pe care le aduce cu privire la fixarea ocupațiunii poporului nostru în vechime este lat. C A V A R E "a săpa, a face o groapă". Limbile romanice păstrează acest cuvînt în formele: it.cavare, fr.chever, prov., cat., span., port.cavar. În limba romînă CAVA-

RE nu s'a păstrat, înlocuit fiind cu a săpa din lat.vulg. SAPPARE.

Păstrarea unui însemnat număr de termeni de origine latină din sfera agricolă,^{x)} a fost întrebuintată de cei care cred că ocupațiunea de căpetenie a Românilor a fost agricultura, și nu păstoritul, ca un argument în favoarea tesei lor. Susțineau anume că numai așinițind agricultura ca ocupație de căpetenie a Românilor din cele mai vechi timpuri pînă azi, putem explica numărul atît de mare de elemente latine din sfera agricolă, ce s'a păstrat în limba romînă. Dacă, ziceau ei, nu am admite aceasta, ci am admite că în vechime Romînii se ocupau cu păstoritul, atunci totți acești termeni agricoli ar fi trebuit să dispară din limbă.

x) ca: agru, a ara, arătură, arie, cîmp, cînepă, pai, grîu, grăunț, meiu, nutreț, orz, păring, sămîntă, a semăna, semănătură, secere, secară, apic, sapă, a treiera etc. etc.

Susținătorii acestei teorii — filologi și istorici — uită însă un lucru: agricultura nu a fost niciodată necunoscută Românilor. E drept că Români se îndeletniciau, la începuturile existenței lor, aproape numai cu păstoritul, dar aceasta nu înseamnă că agricultura era cu totul necunoscută de ei. Din contra, agricultura era cunoscută de vechii Români — și păstrarea termenilor amintiți este o dovadă tocmai despre aceasta —, care o practicau, ce e dreptul, într'o măsură redusă și, probabil, numai femeile, pentru că bărbații erau în cea mai mare parte a timpului pe drumuri cu oile. Prin urmare, argumentul adus, departe de a contrazice teoria că ocupația de căpetenie a vechilor Români era păstoritul, întărește această teză, prin înțelegerea adevărată a faptelor pe care le presintă.

C A V E A "colivie", reprezentată în limbile

romanice din apus prin it. gabbia, gen. gaġa, ven. keba, fr. cage, prov. gabia, cat., span. gavia, vport. gaiva — cu aceeași metateză pe care o constatăm adesea în l. română, în forme ca: SCABIA > gaibă, CUBIUM > cuib, și pe care ar fi trebuit să o constatăm și în această formă, dacă s'ar fi păstrat), s'a pierdut în limba română, în care ar fi trebuit să dea *caibă sau *gaibă.

Explicația dispariției acestui cuvânt cu sensul de "colivie" este următoarea: Românii, despre a căror viață nestabilă am mai amintit în repetate rânduri, nu au avut putința să se îndeletnicească și cu creșterea paserilor, care presupunea o viață stabilă, pe care ei în acele vremuri nu o aveau.

În cursul lecțiilor trecute, ați văzut că sînt unele cuvinte a căror dispariție o putem explica; sînt altele în explicarea cărora ne basăm numai pe presupuneri și, în fine, mai sînt

unele →și destul de numeroase← despre a căror dispariție nu putem spune nimic sau aproape nimic, totul reducându-se la ipoteze, fără prea multă basă științifică. Exemplificările pentru aceste trei categorii le veți găsi în diferitele forme pe care le-am analizat pînă acum și pe care le vom analiza de acum înainte.

Cuvîntul de care ne vom ocupa acum intră și el într'una din aceste categorii și anume în aceea în care filologul nu poate face decît diferite presupuneri, cărora dovezi ulterioare le vor da pecetea adevărului.

E vorba de lat. C A V U S "gol, găunos", care s'a păstrat în it. cavo, prov. cau, log. kau, nap. skafe, nu e reprezentat în limba romînă. Ne întrebăm dacă nu cumva cauza dispariției acestui cuvînt ar fi faptul de a fi fost socotit ca un cuvînt "tabu" ? Tot ce e posibil, mai ales cînd ne gîndim că din același motiv au di-

spărut și alte cuvinte ~~VACUUS~~, bunăoară — care exprimau cam aceeași noțiune. (V. și lecțiunea despre "Tablă în limbă", p.17 și urm.).

Un cuvânt a cărui dispariție din limbă ne-o explicăm ușor este lat. C E L L A "cămară", care a dat în limbile romanice: log. keđa, vfr. celle, prov. cello, span. cilla. În românește CELLA ar fi trebuit să dea *cea (cf. STELLA stea etc.), care în fraze ca "mă duc în cea *cea (=...cea, (acea) ca-cămară) s'a întâlnit cu pronumele în fața cărui a trebuit să dispară. În locul unui reprezentant din CELLA, limba noastră a păstrat un derivat din lat. CELLA-IUM, cu același sens ca și CELLA, anume pe celar "cămară în odăile țărănești, unde se păstrează diferite lucruri de mâncare și unele unelte; despărțitura din stână unde se păstrează brinzeturile și diferite vase". Acest celar nu trebuie confundat cu chelarul "cămară (de provisiu)", împrumutat din neo-greacă.

12 mai, 1932.

Știți că, afară de "o sută", toate numeralele românești sînt de origine latină. Numărarea dela 1-10 deasemenea e latinească. Dela 11 în sus însă se deosebește de cea pe care o constatăm în limbile romanice apusene; noi numărăm: "unu-spre-zece, doi-spre-zece etc.", adică "unu-^{x)}peste-zece, doi-^{x)}peste-zece etc.". Acest fel de numerotație, care se găsește și în albanesă și bulgară, este fără îndoială datorit substratului autohton. ^{xx)}

x) Spre < lat. SUPRA, are aci înțelesul de "peste" așa cum apare în vechile texte românești: "va cădea ploaie spre (peste) pămînt?"

xx) V. "Limba albanesă în raporturile ei cu limba română", curs făcut de d. I. A. Căndrea în 1930-31 și editat de D. Sandru și V. Stoica, în care, la pag. 180, se tratează pe larg această problemă.

Ceea ce ne interesează acum nu e această problemă, pe care am tratat-o în altă parte, ci dispariția numeralului C E N T U M , păstrat în toate limbile romanice (it.cento, vechl.čant, log.kentu, friul.sint, fr.cent, prov.cen, cat.cent, span.ciento, port.cento). Pierderea numeralului latinesc în limba română nu a putut fi încă explicată, după cum nu a putut fi pe deplin lămurită nici originea înlocuitorului său sută, a cărui derivare din vel.sto nu etocmai clară.^{x)}

E discuție încă între filologi asupra etimonului cuvântului românesc creier. Unii — de pildă, W.Meyer-Lübke în Roman.Etym.Worterbuch, 1827 — îl derivă din lat.CEREBRUM, alții — bunăoară, d.Densusianu în Hist.l.roum., I, — propun ca etimon pe CEREBELLUM.

Să analizăm și o părere și alta. CEREBRUM, devenit prin căderea lui E CREBRUM, ar fi dat

x) V. amănunte în cursul citat, pag.183-184.

*creur apoi, prin asimilație, oreer. Cu toate că forma de azi apare perfect normală și din CEREBRUM, nu putem admite această derivare pe motivul că acest etimon nu poate explica unele forme dialectale, cum ar fi băn.criel sau megl. criĭel. Dar, dacă plecăm dela CEREBĚLLUM aceste forme, ca și toate celelalte, se pot explica ușor. Iată evoluția fonetică pe care a urmat-o CEREBĚLLUM > creier: CEREBELUM a dat, prin sincoparea lui E înainte de alterarea lui C, CREBELLUM din care a rezultat normal *creĭĭel (păstrată, cu trecerea lui e aton la i, în aromână și megleno-română); creĭĭel a devenit, prin contractiune, criel, care se mai aude și azi în unele părți ale domeniului daco-român; în băn.criel semivocala ĭ după r a devenit plenisună (criel > criel); din pl. *crieĭĭ (< C(E)REBELLI) a rezultat, înainte de reducerea lui ĭi la ĭ, forma

crieri, prin asimilațiunea ri-li > ri-ri (comp. mirioară < milioară, s. miel); din pl. crieri s'a refăcut un sg. crier, în unele părți Ț a fost absorbit de r. de unde crieri (scris astăzi oreeri), în alte părți a devenit plenison, de unde crieri. (I.A. Candrea-Ov. Densusianu, Dict. etim. al lb. rom., 408).

Lat. C E R E V Ī S I A "bere" —de origine galică— nu s'a păstrat în limba română, pentru că această băutură —caracteristică neamurilor germane— nu era cunoscută la noi.

C E R T U S "sigur" (it. certo, veđl. ciart, eng. cert, friul. sier, fr. cert, prov., cat. cert, sp. cierto, port. certo), ca și sinonimul său

*C E R T A N U S (veđl. certain, v. it. certano, fr. certain, prov., cat. certa, sp. certano), nu s'au păstrat în limba română. Termenul care le înlocuește, sigur —cu accentul pe prima sila-

